

МИХАЙЛО БОРИС

ВИКОРІНЮЙМО
НАШІ ХИБИ

КРИТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ,
РОЗДУМИ Й ПРОПОЗИЦІЇ

МЮНХЕН 1986

MYCHAJLO BORYS

LET'S ROOT UP OUR ERRORS

CRITICAL REMARKS, REFLECTIONS
AND SUGGESTIONS

WIR WOLLEN UNSERE FEHLER AUSROTTEN

KRITISCHE BETRACHTUNGEN, ÜBERLEGUNGEN
UND VORSCHLÄGE

© INSTYTUT POLITYCZNOJI LITERATURY
MÜNCHEN 1986

МИХАЙЛО БОРИС

ВИКОРІНЮЙМО
НАШІ ХИБИ

КРИТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ,
РОЗДУМИ Й ПРОПОЗИЦІЇ

diasporiana.org.ua

ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
1986
МЮНХЕН

Satz und Druck: Roman Kokodynsky
8000 München 50, Karlingerstrasse 3, Tel. 1416456

**ЧАСТИНА
ПЕРША**

*Нація втрачає свою свободу
наслідком своїх слабостей і вад,
і може здобути її тільки тоді,
коли зуміє їх позбутися.*

Могандас Карамчанд Ганді

ОГЛЯД-КОМЕНТАР

У висліді другої світової війни, вірніше кажучи: у висліді воєнних дій між нацистсько-німецькою і комуністичко-російською імперіяльними потугами на Україні й за Україну, які завдали нам величезних знищень і руїни в усіх сферах національного буття, зокрема спричинили Україні мільйонові втрати населення¹, — наприкінці воєнних років (1944-1945) у Західній Європі (переважно в Німеччині, Австрії та Італії) опинилися були понад два мільйони українців. Значна частина з них, близько 220 тис.², політично активніша, не повернулася на повторно окуповану комуністичною Росією Україну. Залишенці поселилися в різних країнах Заходу; вони значно підсилили (насамперед політично) дотогочасні скупчення української соціально-господарської (чи заробітчанської) еміграції в США,

¹ П. Ю. Шелест у книжці *Україно наша Радянська* (Київ, 1970) подає, що людські втрати тільки цивільного населення в Україні вимірювалися страхотливими числами: «загинув кожний дев'ятий мирний житель республіки» (стор. 72).

² *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина, т. 2. Париж—Нью-Йорк, 1955-1957, стор. 635.

Канаді, Великобританії та в країнах Південної Америки.

(Окремий виняток становлять тут Австралія й Нова Зеландія, де до другої світової війни українських емігрантів не було — перебувало там дослівно кілька осіб. Але в 60-их роках на цьому далекому континенті проживало вже приблизно 34 тис. українських поселенців³, які, не зважаючи на зовсім відмінні побутові умови і величезні початкові труднощі, нині взірцево організовані. Без перебільшення можна сказати, що тепер українці в Австралії посідають перше місце щодо громадсько-культурної та політичної організованості у нашій діаспорі. І що найважливіше: вони одночасно найчіткіше зберегли свою національну і культурну самобутність.)

Від тих жахливих воєнних часів проминуло вже чотири десятки років. Тепер у різних країнах західного світу, за приблизним обрахунком (точної статистики, на жаль, не маємо, а конче її треба б зробити: одно з невідкладних завдань СКВУ)⁴, проживає понад два з половиною міль-

³ Збірник *Українці в Австралії*. Мельбурн, 1966, стор. 136.

⁴ *Українські поселення*. Довідник, що його 1980 року видали Український Соціологічний Інститут у Нью-Йорку і Наукове Товариство ім. Шевченка в США (завдяки фінансовій допомозі Світового Конгресу Вільних Українців), точною статистики, на жаль, також не подає. Преважливу справу: зібрання статистичних да-

йони осіб, національно-кровно пов'язаних з українством, з його національно-незалежницькими прагненнями, з його державно-політичними вимогами, з його визвольною боротьбою. Отож, під різними аспектами фактично існує достатній людський потенціал для організації допоміжної загальноукраїнської національно-визвольної бази — нашого найпершого і найголовнішого завдання у діаспорі.

Насамперед коротко згадаємо, що за ці післявоєнні десятиріччя поцейбічні українці у деяких галузях діаспорального буття мають певні успіхи й досягнення: організовано українське церковно-релігійне життя; створено або відновлено численні політичні, культурні та громадські організації (історичне значення може мати уконституційований 1967 року Світовий Конгрес Вільних Українців; на нього, до речі, великі надії покладають українські патріоти-борці на Батьківщині)⁵; засновано або відновлено науково-

них про українські поселення у західному світі — редактори довідника потрактували дещо поверхово; побудували його переважно, на т. зв. приблизних оцінках, а не на ґрунтовно перевірених опитниках...

⁵ Див. важливий політичний документ: *Звернення вісімнадцятиох представників українського національно-визвольного руху до ООН із закликом поставити справу деколонізації України на порядок нарад ООН*. Підписані під зверненням діячі визвольного руху уповноважили президента СКВУ «здійснювати весь комплекс дипломатичної та іншої праці, що виявиться не-

дослідні заклади (університети, інститути, колегії) та видавництва; за українські кошти появляються численні газети й журнали; видано чимало українських високовартісних книжок; на окреме відзначення заслуговує багатотомна *Енциклопедія Українознавства* (українською та англійською мовами), що служить солідним джерелом об'єктивних відомостей про Україну та її діаспору, про різні царини українського національного життя в минулому й сучасному; еміграції інших народів на подібне фундаментальне видання не спромоглися. Наведені факти загальновідомі, вони для нас, так би мовити, samozрозумілі. Ці досягнення яскраво свідчать про широкий розмах й глибоку життєздатність української людини та її творчого духу у вільних, але доволі ускладнених умовах діаспори; ці факти вагомо спричинилися до ширшої популяризації й респекту до українського імени в культурному світі. В українському національному балянсі ці факти є видатним позитивом, вони є світлою сторінкою в бутті української діаспори. Про них немає тепер особливої потреби тут докладніше говорити.

Натомість буде тут вичерпніше мова про, з мого погляду, найважливіший поцейбічний укра-

обхідною для виходу України з т. зв. СРСР і створення самостійної української держави». (*Українське Слово*. Париж, 20 і 27 січня 1980).

їнський сектор, — сектор політичний, який є найбільш непорядкований, бо перебуває у перманентній кризовій ситуації, тобто: він хворий на державницьку незрілість. Політичний сектор найважливіший, бо він, гадаю, повинен бути органічною надбудовою (завершенням) над іншими секторами української діаспори; упорядкування і нормальне функціонування українського політикуму, — як це наказує нам нині всеукраїнський національний інтерес, — крім наявної корисності у поточній визвольній політиці, виявляло б також нашу національно-державницьку зрілість, документувало б нашу громадську й політичну культуру.

Буде тут мова про конечність заангажування до активної політичної роботи молодших генерацій. Досі, на жаль, у нашій діаспорі не було критичних голосів молодих, що українську політичну роботу бажали б робити ліпше й успішніше, ніж їх попередники-батьки; кожна нова генерація, звичайно, має свої властивості, свої вимоги, має ставити нові акценти та виявляти свій політичний профіль, але має також і обов'язок продовжувати та помножувати працю й боротьбу своїх попередників. Конечною є тривала політична розмова-дискусія між генераціями української діаспори, яка готувала б безперервну переємність та історичну відповідальність за практичну поставу поцейбічної україн-

ської визвольної політики⁶. Конечною є одверта розмова про життєво важливу потребу нашого політичного відродження і, так би мовити, практичного усучаснення української визвольної політики у діяспорі.

☆

Четверте післявоєнне десятиріччя замаркувалося серед нас особливою гостротою природного процесу: зміною генерацій. Його пекуче відчуваємо на різних ділянках поцейбічного українського життя; особливо акутний він на політич-

⁶ На сучасному етапі українського державницького визвольного процесу вживані нами окреслення «українська визвольна політика» й «українська визвольна боротьба» умістовлюють такий комплекс українських національних проблем:

Внутрішньо-український аспект: 1) проблемою число один є перманентна мобілізація й активізація усіх українських політичних сил навколо найважливішого для нас усіх питання — державного унезалежнення України; 2) постійне і далекосяжне підсилювання українською діяспорою визвольного руху на Україні в усіх його проявах: наступальна українська самооборона перед тотальним російщенням, перед плянованою і силоміць практикованою російським центром денаціоналізацією; за відкриту українізацію усіх сторін нашого національного життя, за повнотне унезалежнення української духовності, політики, економіки, культури і релігійного життя.

Зовнішній аспект: тривалі всеукраїнські акції, передовсім на дипломатичному, політичному, а де доцільно і можливо, — також на військовому секторах.

ному секторі. Провідні діячі зі старшої генерації відходять з цього світу; нова, народжена поза межами України зміна, поперше, не численна, а подруге, практично і не підготована до перебрання нею відповідальності і керівництва поцейбічною українською політикою на завтрішньому етапі.

Запитаймося: чи для молодих людей, вирощених і вихованих у вільних умовах Заходу, яким притаманні практичні категорії мислення, могли бути привабливими, мобілізуючими й виховними: брак єдиної всеукраїнської п'латформи політичної дії, часто-густо практикувана нашими провідними політичними діячами ідеологічна нетолерантність, політична короткозорість, догматична закостенілість, внутрішньопартійна виключність, ставлення групових інтересів вище національно-державних? Треба сказати одверто: ні, не могли; цим вони, наші політичні діячі, робили українську визвольну справу для народжених у діяспорі молодих людей не атрактивною, з конкретними завданнями щоденної політичної дії, а символічною, нереальною, незрозумілою, а часто навіть чужою...

Візьмім для прикладу ось такий зовнішньополітичний аспект української діяспори: наше «хронічне» політичне вбозтво, хворобливий егоцентризм і партійно-групову анархію ми часто-густо прикриваємо пустопорожніми «патріотич-

ними» фразами, демонструємо їх під постійною обсервацією зовнішнього критично наставленого світу. У висліді чого чужинці (навіть доброзичливі до української справи) виробили такий погляд на нас: «Як ви, українці, — кажуть вони, — можете відвоювати, побудувати і закріпити свою незалежну державу, коли ви у вільних умовах не спроможні налагодити, порівняно дрібних міжгрупових справ: створити один український політичний центр та діяти, бодай назовні, скоординовано». На думку таких чужинців, наше політичне розбиття є однією з серйозних перешкод, щоб трактувати українців діаспори як повноцінного політичного партнера.

Наші поцейбічні провідні політичні діячі, на жаль, ні словом, ні ділом не мобілізують народжених у діаспорі молодих українських людей для національно-визвольного процесу, до боротьби за відновлення української державности. Їхня групова, недержавницька, політика є також безпосередньою причиною, що деяка частина української поцейбічної студентської молоді, інколи захоплювалася (і тепер захоплюється) чужими, неприхильними, а то й ворожими для державного унезалежнення України ілюзійними ідеями («новою лівицею», комунізмом з «людським обличчям», троцькізмом тощо). Сучасні поцейбічні українські політичні діячі, як показує практика, не є свідомі того, що вони несуть

відповідальність не тільки за наше сьогодні, а також великою мірою за наше політичне майбутнє; вони відповідальні не лише за те, що було зроблено, але також і за те, чого через наші хиби не було зроблено.

Наша велика хиба не тільки в тому, що поцейбічне українське політичне життя ненормально диференційоване; маємо аж три, з претенсійними назвами, політичні «центри»: Державний Центр Української Народної Республіки, Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради, Світовий Український Визвольний Фронт. (Постале 1978 року Закордонне Представництво Української Гельсінкської Групи до них не зараховуємо; ЗП УГГ, не зважаючи на різні перешкоди, своє суто специфічне завдання виконує бездоганно). Маємо ще цілу плеяду подвоєних, а то й потроєних партій та груп⁷, а насамперед наша хиба у тому, що ми

⁷ Для майбутнього історика української діаспори відношуємо їхні назви: Організація Українських Націоналістів (ОУН) — три окремі взаємно ворожі групи; умовне їх окреслення: 1) консервативна (матірня), 2) революційно-радикальна, 3) демократична. — Усі три фракції виступають під назвою ОУН.

Українська Революційно-Демократична Партія (УРДП) — дві окремі групи: «ліва УРДП» і «права УРДП». Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО) — дві групи. Український Національно-Державний Союз (УНДС). Українська Соціалістична Партія (УСП). Селянська Партія (СП). Союз Гетьманців

нездатні підпорядковувати наші вузькопартійні, групові чи особисті інтереси та амбіції — загальнонаціональним; ми нездатні на міжгрупові поступки і обмеження, на конечні в практичній політиці міжпартійні компроміси в ім'я спільного, всенаціонально-державного. У нашому політичному мисленні й в практичному діянні глибоко закорінилося самсобіпанство: недержавницький, відосередньо-анархістський дух «суверенних» удільних князівств та волостей, котрі ми також і в наявних умовах діяспори послідовно реалізуємо . . . У нас всесильно панує партійно-групова виключність: у практичному політичному житті груповість ми ставимо понад загальнонаціональні інтереси. Наприклад: понад усе націоналісти (що знову понад усе «бандерів-

Державників (СГД). Спілка Визволення України (СВУ). Разом дванадцять політичних груп.

Реального соціологічно-політичного ґрунту для такої штучної партійної диференціації у нинішній українській діяспорі немає; це великою мірою «спадщина», принесена нами з рідних земель, яка не відповідає наявним сучасним політичним завданням, а тим більше майбутнім; тепер більшість з них мають, безперечно, не тільки для України, але й для діяспори лише історичне, а не реально-політичне значення; вони ніби існують тепер, а є виразниками минулого.

Поцейбічний український політикум має прийняти до відома і респектувати важливий історичний факт: сучасний національно-визвольний рух в Україні не виходить з історичних політичних груп; він вважає їх, гадаю слушно, пройденим етапом . . .

ці», «мельниківці»), понад усе демократи, соціалісти і т. д., а не за всяких умовин — насамперед українські державники, які в боротьбі за державне незалежнення України повинні завжди знаходити спільну політичну мову та толерантно-творче співробітництво. Така наша дотеперішня нерозумна політика: а) звужує й затемнює наш всеукраїнський політичний кругогляд; б) гальмує і деформує наш всенационально-політичний розвиток; в) демобілізує і розпорошує українські національно-політичні сили.

Відповідальність за такий мізерний стан нинішньої української політики в діаспорі ми не сміємо спихати один на одного; значною мірою кожний з нас несе певну частку відповідальності. Але з підкресленням треба сказати, що найперше повнотою відповідальні усі наші провідні політичні діячі, усіх партійних напрямків і центрів (одні більше, інші менше), на адресу яких без перебільшення треба сказати таке зауваження: вони українській визвольній справі словами служать, а ділами її гублять... Ось яскравий приклад: така «визвольна політика», яку вже десятиліттями демонструємо на форумі Української Національної Ради, від імени УНРади і навколо УНРади, — виставляє нам усім свідоцтво політичного невігластва. Серед наших партійних діячів удомашнився хибний погляд: мовляв, така «недорозвиненість» на українсько-

му політичному секторі зовсім «нормальна емігрантська справа». . . З них ніхто досі навіть не спробував виявити ні помітнішої ініціативи, ні енергійних заходів, щоб цю «недорозвиненість» подолати. Серед наших партійних діячів панує якийсь панічний страх перед новими думками, перед життєдайними імпульсами, перед відважними рішеннями, перед конечними змінами, перед політичним відновленням; вони глибоко «забарикадувалися» у своїх «середовищах», задоволені зі своєї групово-ідеологічної «непорочності». Кожній політично грамотній людині зрозуміле, що такий вияв «діяльності» дуже мало спільного має з конкретно українською визвольною політикою. На такий рівень політичної діяльності, можливо, заслуговує, наприклад, котрась з африканських країн, але вона не є гідна великого і культурного європейського народу.

І тут ми мусимо поставити крапку над «і»: історично-політичну відповідальність за безладдя на поцейбічному українському політичному секторі великою мірою несе радикальна, або, як вона себе називає, «революційна» група ОУН, очолена тепер Ярославом Стецьком; у наявних умовах нашої діаспори вона диспонує численним активом, який з організаційно-політичного погляду може вагомо спричинитися до активізації української визвольної справи в діаспорі, але, на жаль, замість логічно сподіваної від неї

ініціативи: мобілізувати і створювати єдиний національно-визвольний фронт на спільній всеукраїнській політичній платформі, — ця ОУН створила «свій» однопартійний т. зв. Світовий Український Визвольний Фронт, який практично є лиш одним із зайвих внутрішньоукраїнських фронтів. Замість одностайного скеровування усіх українських політичних сил проти головного зовнішнього ворога — імперської Москви, — завдяки «визвольній політиці» цієї ОУН ми постійно розтрачуємо та взаємно паралізуємо наші національні зусилля, розпорошуємо нашу політичну енергію, скеровуємо її на неактуальні і на несуттєві внутрішньогрупові суперечки, які нині для української визвольної справи не мають істотного значення (наприклад, на боротьбу за «прерогативи», за «компетенції», за монополізацію патріотизму та за різнорідні, постійно мінливі «ізми»).

Основна політична хиба — яку можна назвати «романтично-дитячою хворобою» українського визвольного націоналізму, — закорінена в тому, що ця група ОУН «непохитно» стоїть, теоретично і практично, на авторитарних позиціях; вона, яка вважає себе «орденом», категорично відмовляється від партнерського співробітництва з іншими українськими політичними угрупованнями; ця фракція ОУН безмежно перебільшує свої власкі спроможності, свої політичні амбіції,

а водночас дуже принижує й недооцінює значення фактичних спроможностей інших українських політичних формацій у діяспорі.

Нині, не маючи ані «своїх» кадрів, ані жадного мандату від українського національно-визвольного руху на Батьківщині, ця ОУН претенсійно привласнює собі право називати себе «незмінним керівником» визвольної боротьби України. Кожній українській неупередженій людині в діяспорі відомо, що таке твердження є ілюзійне і не відповідає наявній дійсності; воно, на жаль, є свідомим фальшуванням цьогоденної дійсності... Постійно практикований цією фракцією ОУН шлях тотального «блискучого відокремлення», на мою думку, не наближує нас до української державности; цей шлях звужує діяпазон нашої визвольної боротьби, робить її вузько груповою, а не всенациональною; він розпорошує наші національні сили та скеровує нас до шкідливого міжгрупового хаосу...

Безперечною істикою є, що українську історію творять тільки ті, хто «по етапу десятиліть» ділами там, а не словами тут, безпосередньою політичною акцією чинять опір російському займанцеві, платять ціною власного життя й крові, по-геройськи крокують українським незалежним шляхом, тернистим шляхом тюрем і каторжних таборів...

Зауважимо, що також стосовно майбутнього

ця фракція ОУН відкидає всеукраїнську політичну платформу визвольної боротьби, бо у «цьому комплексі питань і завдань» вона не вважає себе одним з можливих компонентів визвольного фронту, але сувереном у дії й боротьбі . . .⁸ Подібні «суверенні» претензії можуть також виявити, наприклад, ще дві інші фракції ОУН, УРДП, УНДС і СВУ; тоді, замість єдиного всеукраїнського фронту визвольної боротьби, будемо мати всеукраїнську внутрішню боротьбу і хаос, як це було року 1941.

Висновок: потой- і поцейбічна наявна українська національно-політична ситуація вимагає від нас міжгрупового замирення, справжньої політичної консолідації. Пройдений етап, етап буйної партійної диференціації, історично завершений, безповоротно належить до минулого. Тепер перед нами: прискіщена ґрунтовна реорганізація, відмолодження й реактивізація нашого політичного життя, або: нестримне продовження загального застою міжпартійного закостеніння, поступового захиріння і цілковитого політичного занепаду. У сучасній українській ситуації іншої альтернативи, на мою думку, немає. Для добра української справи нам треба здобутися на відвагу до започаткування нового політичного ета-

⁸ Євген Орловський, За правильне визначення напрямку боротьби, *Визвольний Шлях*, кн. 7-8. Лондон, 1979, стор. 778.

пу; останню шансу, яку ще маємо, мусимо використати; завтра може бути запізно. Нині перед нами стоїть питання руба: бути чи не бути українській визвольній політиці в діяспорі?

☆

У моїй оцінці українство нині стоїть на межовому переломі під різними аспектами: 1) на переломі загально-історичному⁹; 2) на переломі національному (це стосується насамперед рідних земель); 3) на переломі внутрішньо- і зовнішньополітичному (поцейбічний український політичний сектор).

Нині вже гостро назріла потреба, що про дотеперішню політичну діяльність вільних українців; про наявні практичні завдання української

⁹ Глибокі національні, політичні і соціальні зрушення та радикальні зміни, зокрема у країнах Азії і Африки, розквіт науки й техніки в індустріяльних країнах («атомний вік» з науково-технічною «революцією»), прискішений загальний цивілізаційний процес — докорінно змінюють соціологічно-політичне життя народів. Змінюють повсякденний побут людини в нинішньому світі. Ці компоненти вагомо впливають на взаємостосунки між поодинокими людьми, між народами й державами.

На забуваймо, що нині серед багатьох народів знову особливо важливу роллю починає відігравати релігійний феномен, який в усіх своїх різновидах переживає певне відродження. Це відродження найвиразніших контурів набирає в арабських країнах, де, як відомо, існує

політики (в сучасному і на майбутнє); про теперішні організаційно-структуральні форми українського політикуму в діяспорі; про konieczність раціональнішої й ефективнішої постійної всеукраїнської політичної акції на міжнародній арені — з нашого боку треба невідкладно поставити крапку над «і», тобто: на повний голос назвати усі стосовні політичні проблеми їхніми властивими іменами. Надійшов крайній час на ґрунтовний обрахунок нашої збірної національно-політичної совісти; надійшов час на усталення й уточнення українських політичних пріоритетів (що на нинішньому етапі для нас є важливе, що важливіше і що найважливіше), час на далекоюсяжні практичні висновки, на скерування

тісне пов'язання ісламу з арабським націоналізмом. У тих країнах, зокрема в Ірані, іслам і націоналізм нині є вирішально формуючим політичним фактором; відроджений іслам є не тільки релігією, але водночас він є суспільно-політичним і державним ладом.

(У цьому контексті не сміємо забути про польський католицизм, який за наших часів — також і в минулому — відіграє дуже важливу політичну роллю. Попри великі труднощі — передовсім з боку Москви, — існує тісна органічна пов'язаність польської католицької Церкви з сучасним польським незалежницьким рухом опору; існує тісна співпраця між Церквою і польським державницьким патріотизмом. Теперішній папа Іван Павло II де тільки може своєю поведінкою підкреслює, що він насамперед є польським патріотом, що духовно і морально, а також політично стоїть з польським народом... Таке практичне розуміння державницького патріотизму повинно бути прикладом і наукою для нас

українського політикуму на вирішальні рейки глобальної сучасности, на спрямування його у майбутнє. Нині вже кожна українська людина бачить і знає, що постала пекуча потреба ґрунтовної реорганізації поцейбічного українського політикуму.

Українська громадськість діаспори, яка тривало виявляє подиву гідну жертвенність на різні національні потреби, має право на об'єктивну і прозорливу політичну інформацію та на загальну, але об'єктивну зорієнтованість. У нинішній українській дійсності є шкідливим промовчувати й затушовувати від'ємні риси нашого політикуму, промовчувати наші слабості, наші помилки та закорінені серед нас хиби. Маймо політичну відвагу і довір'я до історичної правди, до істо-

усіх, а зокрема для наших церковних ієрархів та священників...)

З другого боку, маймо на увазі, що технічна «революція» несе з собою збільшену небезпеку можливості третьої світової війни, яка кожної хвилини може розгорітися. Потужна безконтрольна лихоманка в царині озброєння, зокрема між США і СРСР, яскраво демонструє постійність воєнної небезпеки (правда, нині обидві потуги покищо демонструють гостро колізійний курс «лише» в площині політичній, але він кожночасно може поширитися і на площину мілітарну). Не менша небезпека воєнного конфлікту загрожує також між Китайською Народною Республікою і СРСР; ця небезпека тривало актуалізується китайськими територіяльними претенсіями.

Скандалом велетенських історичних розмірів, — насамперед у морально-етичному аспекті, — скандалом,

ричних фактів, а фактів, як відомо, нікому зневажати не можна, бо досвід нас навчає, що хто має страх перед фактами та перед правдою, той не вартий їх...

Політична дезактивізація, а навіть резигнація, які все більше поширюються серед української діаспори, є дуже невлучною відповіддю на наше хронічне політичне безладдя. Властива відповідь повинна звучати: вихід з кризової ситуації му- сить бути знайдений, бо це є нашою життєвою konieczністю; треба нам визволитися від отруйної

який покриває ганьбою весь сучасний т. зв. гуманний світ, — є народовбивча, егоїстична, короткозора боже- вільна політика великодержав, передусім політика СРСР; тоді як, наприклад, в економічно слабо розви- нених країнах Третього світу, щорічно гине від голоду по- над 15 млн людей, а понад 800 млн животіють в умовах голоду, великодержави витрачають фантастично вели- кі, мільярдів суми на озброєння (теоретично нібито на збереження рівноваги сил у світовій політиці, а прак- тично на взаємознищення народів).

Ще один важливий азійський аспект, що не сміє бу- ти поза нашою увагою: через певне політичне набли- ження між Китаєм і Японією вже нині можна говорити про початок «нової Азії», геополітично скерованої про- тив російського загарбницького імперіялізму.

Також не треба забувати, що у дотеперішніх змаган- нях між великодержавами за володіння світом завсіди вирішальними були війни. А крім того, гадаю, що на довшу історичну мету не можуть поруч себе співісну- вати, зокрема у Європі, дві політичні і державні систе- ми, які взаємно себе виключають: демократично-євро- пейська і тоталітарно-деспотична російська. Одна з них приречена на зникнення.

атмосфери нашої дотеперішньої міжгрупової нетолерантності, персональної дріб'язковості та егоцентризму, позбутися провінціального мислення; головну увагу належить скеровувати у світ всенаціональних політичних задумів і чинів; треба невідкладно започаткувати всеукраїнську політичну дискусію: ґрунтовно, толерантно і вичерпно обговорити усі центральні українські політичні проблеми; доповнити, поширити та політично актуалізувати українську національну концепцію; негайно опрацювати плятформу і конкретний плян дії української національно-визвольної політики на сьогоднішнього та на найближче майбутнє.

Відродження українського політикуму в діяспорі можливе, на мою думку, лише за таких передумов: 1) коли ми почнемо у всеукраїнському масштабі співдумати; 2) коли весь комплекс української політичної проблематики будемо толерантно співобговорювати та співвирішувати; 3) коли об'єднаним всеукраїнським національним фронтом будемо політично співдіяти. Також лише з такої спільної політичної плятформи можемо спричинюватися до того, щоб справа державного унезалежнення України ставала силово-політичним співвирішальним фактором на міжнародній арені, а не перебувала, як досі, у символічно-ілюзійній сфері.

У цих моїх роздумах головну увагу я поста-

раюся скеровувати передусім на практичний бік української політики; спробую, бодай перебіжними штрихами, її переглянути, по можливості об'єктивно порівняти деякі найістотніші її плюси й мінуси. Одначе, мою головною метою є: бодай незначною мірою спричинитися позитивно до спонукання у творчій дискусії і в одвертих з'ясуваннях уточнювати і формулювати ясний та реально-політичний погляд про наше недавнє минуле¹⁰; про національне і політичне сьогодення, там, на Батьківщині, і тут, у діаспорі; спробувати: а) розкривати очі на наші національні слабості і хиби, на наші найголовніші політичні помилки й недоліки, безсторонньо їх обговорювати, стосуючи в дискусії раціональні, а не емоціональні категорії; б) скеровувати нашу політичну думку на нові, ширші обрії майбутнього (маймо на увазі, що живемо і діємо в роках, які завершують ХХ ст.); в) бодай мінімально спричинитися до зформулювання нової всеукраїнської плятформи, пристосованої до наявних умо-

¹⁰ На сучасному етапі українського національного і політичного розвитку, гадаю, тільки на історичних фактах базована інтерпретація нашого минулого і сучасного є мобілізуючим політичним фактором. Минулого вже неможна змінити. Воно таке, яке було. Формування «скривленого історичного погляду» нам не допоможе. Навпаки: надмірна ідеалізація завсіди призводить до розчарування, а воно приходить там, «де будовано на льоду». (Юліян Вассіян, *Твори*, т. I. Вид-во «Євшан-Зілля», Торонто, 1972, стор. 271).

вин сучасности, до вагомих національно-політичних завдань нашого майбутнього; г) дати поштовх до заініціювання процесу українського політичного відродження у діаспорі.

✧

Бодай побіжно скеруємо нашу увагу на найголовніші, так би мовити, уже «хронічні» слабості й хиби, на негативні нашарування та перерости, на наші помилки та недоліки, які глибоко закорінилися в українському національно-політичному організмі, зокрема на поцейбічному секторі.

Поперше: У широкому, всеукраїнському масштабі бракує нам глибокої, непохитної віри у нашу національно-державну життєздатність, принципової, історично далекоюсяжної стійкості й чіткості українських державницьких позицій супроти чужинців. Насамперед ідеться про заподливе виросування нашого збірного почуття національної самоповаги, про гартування нашого національного характеру, про застосування на практиці державотворчого (не групового) націоналізму, про плекання духу посвяти, духу збірного, всенационального чину, про засвоєння чіткої національно-державницької (не групової) ідеології; відтак ідеться про радикальне викорінювання наших негативних комплексів супро-

ти чужинців, зокрема супроти росіян: а) комплексу національної неповноцінності, що ним хворіє деяка кількість українців на Батьківщині¹¹; б) комплексу дводушності (половинчатих душ) та комплексу половинчатого патріотизму (патріотизму «двох батьківщин», «двох рідних мов», «двох рідних культур» тощо); в) комплексу фразерського націоналізму¹², що ним хворіє частина українців діаспори.

Подруге: Було і є в нас надто поверхове захоплення т. зв. духом часу, кожночасними «модерними» пафівними політичними течіями в світі (у 20-их роках соціалізмом, у 40-их націоналізмом, а тепер демократією); безпричинно захоплюємося різними догмами, мертвими доктринами та містикою, замість завжди непохитно стояти на життєдайному українському ґрунті, бо тільки рідний народ і рідний ґрунт мають бути

¹¹ Напрошуються до процитування знаменні слова сучасного російського письменника В. Солоухіна, який на адресу таких наших «розколених» землячків, зауважує: «Наколи б я народився українцем, я ні за що не хотів би стати росіянином». (*Український Вісник*, вип. I-II. Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Париж—Балтімор, 1971, стор. 45).

¹² Фразерський націоналізм плекається й послідовно демонструється фракцією ОУН, що тепер під керівництвом Ярослава Стецька. У цій організації від років маркується прірва між теорією і практикою, між словом і ділом; тут дзвінки, але порожні патріотичні фрази, ілюзійна агітація, односторонність, зазнайство, виключність і нетолерантність супроти всіх інших українських по-

кожночасною нашою вихідною історично-національною базою, нашою політичною програмою, нашою кожночасною політичною альфою й омегою... «По етапу десятиліть» ми часто розгублюємося та роздрібнюємося на чужих світоглядних шляхах та роздоріжжях: замість сміливо крокувати тільки своїм власним, українським шляхом гідним наших великих предків, шляхом українських державних традицій, шляхом тернистим і кривавим, але єдиним, що веде нас до нашої національної мети. Чужі шляхи для нас згубні; завданням чужих шляхів та чужих ідей є зводити нас на політичні манівці.

Потрете: Надто поширені у нас, зокрема на Батьківщині, серед деякої частини інтелігенції, національна безхребетність, рабська вдача, ви-

літичних груп (мовляв, тільки «ми заступаємо українські самостійницькі позиції»), які розгнзують емоції та затуманюють політичний кругозір, — стали офіційним «чудотворним» фетишем: сурогатом практичної політики цієї ОУН в діяспорі. Шкідливість фразерського націоналізму насамперед у тому, що він повністю «застряг» у минулому; він не приділяє належної уваги сучасним вузловим національно-політичним проблемам в Україні і в діяспорі. «Ідеологи» фразерського націоналізму «забувають», що центр ваги нашої визвольної боротьби полягає передусім у кожночасній національній та політичній активізації нашого народу на рідних землях, що єдино вирішальною є послідовна всеукраїнська політично-визвольна акція, а не відірвані від української дійсности, приправлені гурра-патріотичним сосом, фрази...

служництво, холоуйство, навіть хамство, пристосуванство, пасивність, байдужість (мовляв: «всьо равно, яким язиком балакать»), деструктивна засада — «моя хата скраю», які значною мірою коріняться у нашій довготривалій бездержавності, у пляново-послідовному деградуванні росіянами всього, що українське, до нижчого, меншвартісного, — у шкідливому комплексі національної неповноцінності, у недооцінюванні національного почуття, у нестачі національної гордості; ці, принижуючі кожну морально чесну людину негативні властивості вагомо знесилюють, а часто паралізують наш національний організм. Тут питання треба ставити нам руба: кожний житель української землі, байдуже, якої національності, з усією послідовністю має респектувати право української суверенності, має служити справі повернення державної незалежності Україні. Усі її жителі українську мову, українську культуру, українську історію, мають трактувати і шанувати як мову, культуру та історію народу-господаря української землі. Національні меншини, зокрема росіяни, мають не забувати, що вони в Україні тільки на статусі «гостей», правда, непрошених . . . Хто в Україні, у будь-який спосіб хоче добровільно служити Москві чи іншому чужому державно-політичному центрові, той з усією консеквентністю буде трактований як ворог України. Половинчатости

або т. зв. неутралітету в цьому для України принциповому питанні не може бути.

Тому також і за нинішньої доби треба вважати дуже актуальним для нас політичний лозунг «Україна для українців», що його висунув ще на початку ХХ ст. Микола Міхновський. Застосовуючи його тепер до наявної дійсності України, політично наголошуємо природне право суверенітету українського народу на його рідній землі. Така постава цього питання не має нічого спільного ні з українським шовінізмом, ні з національною мегаломанією, ні з ненавистю до чужих, до росіян. Об'єктивно питання стоїть так: Україна мусить бути насамперед для українців, бо в іншому разі вона буде тільки для росіян...

Почетверте: На поцейбічному українському політичному секторі уже тривало закорієним негати́вом є те, що у нашій поточній політиці вирішальне слово мають політично короткозорі, нетолерантні, дріб'язкові партійно-групові функціонери повітового масштабу; а важливість української справи у нинішньому світі вимагає від нас далекозорих мужніх політиків гльобального масштабу, які були б на рівні вимог наших сучасних й майбутніх національно-визвольних завдань. Нині на керівних постах українського політикуму майже цілком відсутні діячі з інтегрально-політичними властивостями, котрі згладжували б групові перерости та енергійно

скеровували б різні політичні напрямки у єдиний всеукраїнський національно-визвольний фронт. Пекучо відчувається потреба злагоднюючої міжпартійні різниці, державницько стимулюючої всеукраїнської морально-політичної установи, яку респектувала б уся українська діаспора. Такий новий моральний авторитет (умовно назвемо його Всеукраїнський Національно-Державницький Сенат) у нашому політикумі є життєво konieczний.

Не забудьмо ще однієї, важливої причини українського розбиття в діаспорі: наш низький рівень політичної культури, який у кризових ситуаціях часто переходить у грубе безкультур'я; без засвоєння нами політичної культури не може і не буде справно функціонувати український політикум.

Поп'яте: Серед політично зрілих народів високо оцінюють функцію критики, а в нас значення критики, як важливого громадсько-політичного чинника, цілком занехаяно. Безперечним є, що без конструктивної критики не може нормально функціонувати та розвиватися будь-який сектор національного життя, а поготів сектор політичний. Речева критика (не полемічна лайка, яку ми часто практикуємо, щоб «принизити» політичного противника) є невід'ємним складником активного політикуму. Хто в політичному житті відкидає речеву критику, хто сприймає її як персо-

нальну «образу», той не повинен брати активної участі в політиці, а поготів її очолювати, бо, наприклад, стосовно критики тільки поети мають право на «тонку шкуру», але політики такого права уже не мають... Без речевої критики запановує повнотна стагнація, яскравим прикладом чого є нинішня наша «безвихідна» політична ситуація. Відомою істиною є, що ніхто з наших політичних діячів не стояв (і нині не стоїть) на п'єдесталі політичної непомильності. Масово продуковані у нас полемічна лайка, групово ідеологічне фразерське «кадило», ілюзійна самоагітація та політичне самодурство ніколи не заступлять властивостей речевої критики. Відповідальність за цю нашу хибу великою мірою спадає на поцейбічну українську пресу. У вільних умовах діаспори наша преса не стала серйозним громадсько-політичним чинником; вона, за малими винятками, є лише продовженим раменем групово-ідеологічних «волостей», вона практично не спричиняється до пожвавлення та до відродження української визвольної політики в діаспорі.

Для документації пригадаємо декілька «проблем», що були «дискутовані» вільною пресою української діаспори. Наприклад, у 40-их, 50-их і 60-их роках скільки витрачено було в нас дорогого часу, чорнила і паперу для т. зв. дискусії про такі штучні проблеми, як «звироднілі хри-

стіяни» й «хвильовізм»; дещо пізніше на сторінках преси виринув вимарений поділ поцейбічних українців на «революціонерів» і на «реалітетників», а відтак ще й на «партократів». Постійно, немов на замовлення Москви (очевидно, що тільки на її користь), легковажно ми самі вигрібаємо з небуття т. зв. проблеми, які повнотою поглинають всю нашу увагу, вичерпують усі наші зусилля, які для української справи не приносять жадної користі. Навпаки: вони їй тільки шкодять.

Ще більший галас (бо це навіть т. зв. дискусією назвати не можна) спричинила була глибоко й далекосяжно намислена теза про політичні кадри українського народу в боротьбі за відновлення незалежної української держави, що її висловив і солідно обґрунтував наприкінці 40-их років Іван Багряний. Дотеперішній досвід повнотою підтвердив його тогочасну тезу, що ті кадри знаходяться також у КП(б)У і в комсомолі, тобто — під КП(б)У і під комсомолом, що ними диспонує¹³. Приклад Чорновола, Дзюби, Лук'яненка, Світличного, Мороза, Руденка, Григоренка, Плюща і багатьох, багатьох інших є дуже вагомим аргументом для кожного.

Клясичним прикладом, як не треба вести ди-

¹³ Витяг з доповіді Генерального Секретаря ЦК на другому з'їзді УРДП. *Наші Позиції*, ч. 1, 1948, стор. 26.

скусію, була «дискусійна» кампанія (кінець 70-их — початок 80-их років), що розвинулася була навколо Закордонного Представництва Української Гельсінкської Групи, зокрема його голови, генерала Петра Григоренка. Одверто і розумно охарактеризувала цю «дискусію» Раїса Мороз у своєму «Відкритому листі»:

Погляньмо чесно, — пише вона, — один одному в очі і скажімо: чим займалась українська еміграція цілісіньку осінь 1979 року і зиму 1980? Визвольний фронт (авторка має на увазі радикальну фракцію ОУН — М. Б.) нападав на генерала і, використовуючи його деякі суперечливі погляди, катував і викидав його геть з українського «поля бою», перекреслюючи одночасно і всю діяльність Гельсінкської групи за кордоном; інші боронили генерала і Гельсінкську групу...

А в Україні тим часом переарештували всіх оголошених і неоголошених членів Гельсінкської групи, всю активну частину української інтелігенції...

Чи спромоглася українська еміграція на знак протесту хоч на одну солідну *спільну* акцію? — запитує Раїса Мороз. — Не спромоглася, бо нема коли, бо треба когось зі своїх же розпинати за якісь там нефортунні слова, невдалі заяви...¹⁴

¹⁴ *Українське Слово*, ч. 2010. Париж, 1 червня 1980.

З мого погляду є дуже плиткою однобокiстю не бачити (або недооцiнювати) того великого вкладу працi членiв ЗП УГГ на зовнiшньому секторi; численнi виступи в чужинецькiй пресi i телевiзiї, зустрiчi з керiвними чужинецькими полiтичними дiячами вагомо заaktuалiзували українську справу в захiдньому свiтi; вони конкретними фактами звернули увагу на найпекучiшi проблеми в Україні, мобiлiзуючи громадськiсть захiдного свiту стати на оборону заарештованих та запроторених до тюрем та концентрацiйних таборiв українських патрiотiв-борцiв за права української нацiї, за права людини; закликаючи прийти їм з допомогою. I це є, безперечно, великим всеукраїнським позитивом. Тому праця ЗП УГГ заслуговує на широку пiдтримку всiєї української дiяспори.

Але водночас це не означає, що ми маємо або мусимо наші полiтичнi погляди утотожнювати з поглядами членiв ЗП УГГ, що це звiльняє нас вiд обов'язку висловлювати критичнi зауваження стосовно полiтичних поглядiв деяких його членiв, зокрема його голови Петра Григоренка.

У поцейбiчнiй українськiй дiйсностi полiтичним ускладненням є те, що «iнтереси груп, як московської, так i української, на Заходi представляє член групи в екзилi генерал Петро Григоренко — один з пiонерiв правозахисного руху

СРСР»¹⁵. Тут питання треба ставити ясно: наскільки члени Московської групи стоять на імперських позиціях, то їхні «інтереси» не може представляти голова ЗП УГГ, яке повинно стояти на національно-незалежницьких позиціях.

У цьому комплексі проблем для нас, українців, важливим є чітке з'ясування становища російських дисидентів, зокрема тих, що з ними співпрацює Петро Григоренко, голова ЗП УГГ, стосовно відновлення української державности, стосовно деколонізації СРСР, як цього домагаються потойбічні борці українського визвольного руху, члени УГГ.

Серед українців, мабуть, немає жадної елементарно політично думаючої людини, яка не розуміла б або недооцінювала б переважного значення потреби налагодження добросусідських взаємовідносин між Україною і Росією; українські національні позиції ясні: ми за партнерську рівноцінну співпрацю з росіянами, але *тільки* на національній, а не імперській платформі. Від цієї аксіоми нікому з українських політичних діячів відступати не вільно. І тут наш генерал, який заявляє публічно, що він за українську незалежну демократичну державу, на

¹⁵ Юрій Литвин, Правозахисний рух на Україні, його засади та перспективи, *Інформаційний Бюлетень Української групи сприяння виконанню Гельсінкських угод*, ч. 4.

практиці, на мою думку, непослідовно заступає українську національно-державницьку лінію.

Візьмемо, наприклад, його участь у редакційній колегії російського журналу *Континент*, який своїм політичним скеруванням повнотою стоїть на російських імперських позиціях. Доки названий журнал не займе чітко позитивної позиції в українській справі, — доти українському провідному політичному діячеві нема чого у його редакційній колегії робити... Закарбуймо собі глибоко слова В. Максимова, головного редактора журналу *Континент*, сказані ним на одній з пресових конференцій, які звучать: «Я приїхав сюди, щоб рятувати Росію, а не її ділити...» Зовсім ясне, що назву «Росія» він вживає замість СРСР, тобто ідеться йому про Росію в імперських, а не національних кордонах. Головна суть справи полягає тільки в тому, щоб російські дисиденти практично відвернулися від імперських амбіцій та чесно стали на національні позиції, щоб вони найперше рятували свій російський народ не лише від сучасного російсько-комуністичного режиму, але також від поширеного серед росіян шовіністично-імперського запаморочення, яке є немов гнилою колодою, що повсякденно затрує взаємовідносини між нашими народами. Український народ та інші народи імперії російського «рятування» собі не бажають. Наші народи здатні самі себе рятува-

ти, здатні до незалежного державного життя; вони не є народами другої кляси, а з кожного погляду рівноцінні російському народові.

✱

Повертаючися до головної теми цього підрозділу, треба сказати: бути повнотою свідомими наших хиб і слабостей, наших деструктивних комплексів і переростів, наших фатальних помилок і недоліків, їх пізнавати й діагностувати, долати їх та наполегливо їх викорінювати, — наше внутрішньо-національне завдання число один. За наші політичні помилки, за наші хронічні хиби і недоліки ми платимо найвищою ціною; ціною нашої національної і особистої свободи, ціною нашої державної незалежності.

Першим кроком до започаткування оздоровного процесу серед українського політикуму, на мою думку, могли б послужити конкретні заходи стосовно перегляду і переоцінки та політичного відродження українського визвольного націоналізму в діяспорі. Бо міжгруповий розбрат і нетолерантність, зокрема розбрат серед поцейбічних українських націоналістів, є однією з важливіших причин нашого сучасного політичного безладу взагалі. Історичний досвід, особливо досвід останніх десятиліть, наказує нам, щоб ми повернулися до фундаментальних засад

українського державницького націоналізму, до питомих українських морально-етичних засад. Ера українського визвольного націоналізму у його нинішніх поцейбічних структурально-організаційних формах, з його сучасним політично-груповим виявом, — замикається, безповоротно відходить до історії¹⁶. Проти цього закономірного процесу не допоможуть ні агітаційні фрази, ні святково-декларативні проголошення, ні потрійні ювілеї... Тут конечна ґрунтовна історична дискусія.

Найперше маймо на увазі, що український визвольний націоналізм нині є на історичному переломі: прийшов час, коли груповий націоналізм, природно, поступається націоналізмові державницького виміру і державницького змісту. Паростки державницького націоналізму в

¹⁶ Більш ніж півстоліття тому (1929) створена ОУН у тогочасній українській політичній дійсності (на Батьківщині і в діаспорі) була політичною формацією нового, революційного типу. Історична конечність такої організації випливала органічно з потреб і з невідкладних завдань на рідних землях. Від самого початку основним змістом діяльності ОУН було: за всяких умовин організувати безпосередню революційну і політично-визвольну боротьбу проти окупантів (в ім'я історичної правди треба віднотувати, що тогочасні українські легальні партії, які існували на західних землях України та на еміґрації, таких конкретних завдань навіть не пробували ставити; політично вони стояли лише на декларативних, а не на практично політичних позиціях). Період безпосередньої підпільної боротьби ОУН

сучасній Україні, попри тотальне гноблення російською імперіальною советчиною, запускають глибоко своє коріння; український державницький націоналізм, який на Батьківщині називають «шляхетним націоналізмом» або гуманно-демократичним, починає проникати в усі сфери, починає у змістовлювати різні аспекти життя народу, або, як каже Валентин Мороз, починає «пронизувати всі тези і всі системи...»

Також на поцейбічному секторі є дуже конечним зробити новий крок вперед: практично застосовувати в нашому політичному житті націоналізм вищого політично-державного рівня, а не, як досі, релігійного сурогату: сектярсько-анархістського і провінціального типу. З подиву гідною засліпленою послідовністю ми тут

в Україні безперервно протривав до середини 50-их років. Тепер, треба нам одверто визнати, усі три фракції ОУН мають лише ветерансько-політичне, а не революційно-політичне значення для України. Нині жадна з груп ОУН безпосередньо ні революційної, ні політичної боротьби в Україні не веде. І тому є політичним самодурством твердити, що «ОУН залишилася надалі авангардною, мобілізуючою і керуючою силою в боротьбі українського народу за свою державу». (*Бюлетень Проводу ОУН*, ч. 18, 1977, стор. 18). Нові пріоритети, розмір, форми й методи сучасної визвольної боротьби в Україні визначають люди, які до жадної групи ОУН безпосередньо не причетні; вони є тільки духовними дітьми минулої доби, доби ОУН і УПА, гідними її пересемниками. Добу сучасної визвольної боротьби в Україні умовно можна назвати започаткуванням державницького націоналізму. І це має історичне значення.

«ісповідуємо» груповий націоналізм, запопадливо плекаємо і практикуємо; маємо тепер у діяспорі дивовижний історичний пережиток: три взаємно ворожі націоналістичні організації; вони вже десятиліттями виступають під назвою ОУН¹⁷, водночас одна одній заперечують право на цю назву, взаємно іменуються «групами», «відламами» або «фракціями». Досі жадна з них, на жаль, не спромоглася ні на серйознішу ініціативу за привернення єдності ОУН, ні за прийняття нової назви чи за об'єднання з іншими тепер програмово подібними, світоглядом спорідненими партіями.

Мимохіть насувається запитання: чи справжній український патріот може мати, зокрема на

¹⁷ Пригадаймо тут політичні міркування Лева Ребета (замордованого кагебістським скритовбивником 12. 10. 1957), викладені ним ще у 1954–1955 роках. Особливо «відсвіження» заслугове висловлене ним тоді на адресу українського майбутнього таке запитання: «Котра з цих груп (трьох ОУН — М. Б.) зуміє і зможе відіграти в майбутньому творчу роль?» (*Світла і тіні ОУН*. Вид-во «Український Самостійник», Мюнхен 1964, стор. 111). На це нині вже історичне запитання покійного Ребета насувається така відповідь: у майбутній Україні жадна з груп ОУН не буде спроможна відіграти помітнішої політично-творчої ролі; українське політичне майбутнє належить тільки відновленому державницькому націоналізмові. Конкретна ініціатива для цього процесу в діяспорі повинна вийти від політично думаючих націоналістів з кожної групи ОУН. Нині ми ще не можемо точно передбачити, як внутрішньо і зовнішньо буде виглядати український державницький націона-

Батьківщині, зрозуміння до такого політичного розгاردіяшу на поцейбічному націоналістичному секторі? Ні, не може, бо він нічим не виправданий, хіба тільки нашим політичним нерозумом¹⁸.

Правда, дехто з наших групових пуристів намагається виправдувати існування трьох груп ОУН у діаспорі; мовляв, між нами, між групами ОУН, дуже «глибокі» і «засадничі» ідеологічні, програмові, морально-етичні та інші уявні різниці; вони завжди перенаголошують те, що роз'єднує, а «забувають» про те, що їх єднає; «забувають», що в наявних умовах української визвольної справи т. зв. засадничі різниці змістово не актуальні, політично належать до минулого, а практично служать шкідливому розпо-

лізм, але з певністю можна сказати, що він з нинішнім груповим націоналізмом буде мати мало що спільного; він буде новим історичним кроком вперед у нашому національно-державному процесі.

¹⁸ Єдиним спільним політичним позитивом усіх трьох фракцій ОУН у 70-их роках, насамперед завдяки наполегливій ініціятиві і великому вкладові праці полк. Андрія Мельника, тогочасного голови ПУН-у, було зібрання матеріалів та документів, їх редакційне опрацювання і видання у формі студійного збірника п. з. *Євген Коновалець та його доба*. Цим публіцистичним історичним причинком вшановано видатнішу політичну індивідуальність новіших часів, передового сборника (у точному значенні цього слова), невтомного провідного організатора української визвольної боротьби (у кожних умовах), а зокрема того, що поклав основи для єдності українського визвольного націоналістичного руху на переломі 20-их і 30-их років. Цей спільний позитив по-

рошенню українських політичних сил у діяспорі.

На сучасному етапі в українському інтересі є конечний об'єднаний націоналізм всеукраїнського масштабу, націоналізм завжди політично чинний державницькою, а не груповою ідеологією, який на внутрішньо-українському секторі, у кожних умовах, має діяти стимулююче, об'єднуюче і цілеспрямовуюче, а тривало бути офензивним на зовнішньому, противорожому фронті, з далекосяжною історичною перспективою; який і в теоретичній і в практичній площинах буде боротися за непохитні принципи свободи, за плюралістичну систему українського політичного і громадського життя; націоналізм, як перманентно мобілізуючий політично-визвольний авангард усієї української нації, усіх її організованих політичних сил (груп), усіх її державотворчих елементів, націоналізм, який водно-

винен був стати стимулом для всіх трьох ОУН до історичної призадуми, до ґрунтового перегляду пройденого етапу, до життєво конечних змін: ідеться про новий етап боротьби, бо час не стоїть на місці (як відомо, незмінним є тільки те, що ми постійно змінюємося). Але через нашу політичну короткозорість та через нашу однобокність усе залишається по-старому...

Ось, наприклад, на спільне відзначення 50-их роковин ОУН нинішнім її керівникам уже не вистачило ані політичної відваги, ані моральної сили. Також на видання глибшої історичної аналізи її 50-річного існування не спромоглася жадна з них.

час був би основним і рушійним компонентом відродженої української демократії¹⁹.

У виключно практичній площині це означає: український політично-державний розум, кожночасний наш національний інтерес і національно-державна рація мають повнотою домінувати над закоріненими серед нас негативними властивостями: романтичним анархізмом, емоційністю, егоцентризмом, над груповою односторонністю. (Майбутнє української визвольної політики, її справне функціонування залежить, на мою думку, тільки від толерантно зрівноваженої багатогранності, а не від екстремної односторонності). Сучасна платформа визвольної боротьби повинна бути якнайширшою, всеукраїнською; вона має по-дружньому згуртовувати усі українські політичні сили, усі наші самостійницькі партійні напрямки. На нинішньому етапі жадна українська політична група не сміє мати (і не має) монополії на характер ведення визвольної боротьби, ані не має права на її групове звужування (завсіди має бути збережений її всенародний характер); усі українські політичні групи мають

¹⁹ Стосовно українського майбутнього: уже тепер у наших підготовлених проєкціях треба брати до уваги, що в незалежній українській державі правдоподібно будуть організовано виявлятися та активно діяти такі головні чотири політичні напрямки-течії: націоналістична, національно-демократична, національно-консервативна (гетьманська) і соціалістично-демократична.

святий обов'язок безперервно у кожних умовах творити єдиний національно-визвольний фронт (не декларативний, а дійовий); практично усіма силами мають служити справі нашого національного визволення.

У підсумку вищесказаного насувається такий висновок: тільки збірний всенародний політичний чин, у всеосяжній ширині і глибині, узмістовлений державницьким націоналізмом, ним повсякчасно мобілізований та ним цілеспрямований, — веде нас до відновлення української державности. З нашою дотеперішньою анархістсько-груповою націоналістичною практикою у діаспорі, навіть у сприятливих умовах, широке розгорнення всенародньої визвольної боротьби неможливе, а тим більше закріплення держави. Бо, як знаємо з нашого недавнього минулого, головна увага групових націоналістів зосереджувалась (і тепер тут зосереджується) не на розбудові єдиного всеукраїнського фронту визвольної боротьби, а великою мірою на міжгруповій ривалізації, на загостренні внутрішніх групових спорів, у висліді чого поставало (і тепер існує) політично фатальне розпорошення української національної енергії. Без практичної домінації державницького націоналізму в нашому щоденному політичному житті відновлення і закріплення державної незалежності власними силами неможливе.

Обмірковуюючи українські вузлово-політичні проблеми, належить підкреслити, що на теперішньому етапі, дяка Богові, теоретично, принципів розходжень щодо нашого національного кредо: відновлення української незалежної держави, між українськими політичними партіями, організаціями чи т. зв. середовищами в діаспорі — немає. На декларативну спільність нашої національно-політичної мети ми вже здобулися. Нині спільна декларативна мета зобов'язує нас усіх до збірного політичного зусилля, до скоординованої всеукраїнської політичної дії, до тривалої затяжної визвольної боротьби. Стосовно нашого найпершого пріоритету: «що» — українська незалежна соборна держава, — у нашому політикумі уже домінує повна однозгідність; тепер маємо реалізувати наступні: «хто» — український народ; його національно-визвольний авангард, скоординована українська політична сила; «коли» — за кожних умовин; «як» — всіма приступними методами, до збройних включно, тотально.

Важливо тут віднотувати, що серед поцейбічного українства у наявних умовинах немає ні жадного політичного підґрунтя, ні «кон'юнктури», у порівнянні, наприклад, з 20-ми роками, для пропагаторів т. зв. легальних заходів з росій-

сько-комуністичним окупантом. Тепер уже кожна чесна людина, байдуже, якої національності, бачить Україну у підневільному становищі; нині Україна гноблена і принижена національно, політично, соціально-економічно, жорстоко переслідувана в ділянках національної культури і релігії . . .

Крім законспірованої російсько-комуністичної агентури (КІБ), яка тут, у діяспорі, намагається різними провокативними каналами «просякати», — маємо ще справу з декількома нашими «лжеписателями», котрі ехидно використовують невпорядкованість українського політикуму, підступно стараються встрикувати в душу поцейбічної української людини бацилу зневіри в потрібі нашої визвольної боротьби; вони настирливо «проповідують» національне і політичне капітулянтство перед російським займанцем. Ці наші, щонайменше політично «наївні», землячки²⁰ при тому «забувають» про одну безперечну

²⁰ Найперше маю тут на увазі Андрія Білинського і Юрія Косача, їхню настирливу та зазнайську публіцистичну «продукцію», зокрема першого, на сторінках чикагського *Українського Життя*. Вони своєю капітулянтською писаниною виконують обов'язки найнятих «емісарів» російського імперіяльного центру серед українців діяспори. До них треба ще також зарахувати «законспірованого» редактора *Нових Обр'їв*, що появляються в Гамбурзі. Названий нерегулярний кварталник його видавці уже 17-ий рік безкоштовно розсилають різним українським адресатам. Щодо його політичного

істину: кожний народ має не лише право, але й обов'язок, за всіх обставин, приступними для нього засобами, найвідповіднішими методами боротися, до боротьби збройної включно, за своє природне право існувати і розвиватися на своїй рідній землі; боротися за свою національну, політичну, культурну і релігійну особовість; «забувають», що український народ, як й інші народи світу, має право на вільну і незалежну державу; «забувають» про доведену науку історії, що хто не бореться за свої природні права, той взагалі не має жадних прав... Бо там, де панує безправ'я і гніт, там опір є щоденним обов'язком кожного патріота-державника.

Нині вже кожна українська думуюча людина свідома того, що державна незалежність нашого народу не наступить у висліді чийогось «подарунку», чи т. зв. домовлення з російським окупантом, а буде здійснена лише в результаті затяжної боротьби усього народу, боротьби довготривалої, можливо, навіть ще кількох генерацій, тотальної боротьби, зокрема його національно-визвольного авангарду: організованої політичної та військової сили. Повторимо за автором *Само-*

напрямку, то можна сказати, що він є «додатком» до київського категористського видання *Вісті з України*, з тією хіба різницею, що його «анонімний» редактор добірку матеріалів намагається запопадливіше пристосувати до тутешньої української ментальності...

стійної України: «Питання права нашого народу на самостійне існування може бути розв'язане *лиш силою*»²¹. І воно раніше чи пізніше політично-збройною силою українського народу напевно позитивно буде вирішене.

Кожний об'єктивний спостерігач-дослідник зауважить, що український народ у своєму історичному маршуванні до державної незалежності, зокрема у середній та новішій добі, недостатню увагу присвячував, а то і як слід не дооцінював найважливішого, вирішального питання: організованої всеукраїнської політичної сили. Це є нашою фатальною національно-політичною слабкістю. Кожна українська генерація, і на Батьківщині і в діяспорі, зобов'язана не тільки до історично-політичного мислення, але водночас до такого ж діяння. Кожна українська генерація має обов'язок максимально побільшувати і помножувати українську організовану політичну силу, забезпечуючи її безперервну дію та її вирішальну роль.

У кожних ситуаціях (у внутрішньо- і зовнішньополітичному аспектах) слід бути нам тверезими політичними реалістами: у кожних обставинах, де тільки можливе, треба нам творити засоби власної організованої політичної, а також збройної сили; вона єдина має (і завсіди буде

²¹ *Самостійна Україна*. Видання Союзу Визволення України, Вецляр, 1917, стор. 37.

мати) вирішальне значення у нашій боротьбі за відновлення української незалежної держави. Це найперша і наголовніша заповідь української визвольної політики; цьому центральному пріоритетові мають бути підпорядковані усі наші збірні національно-політичні задуми, усі наші політичні плянування, усі наші практично-політичні заходи, наші збірні зусилля та конечні на міжнародній арені політичні та дипломатичні акції.

З другого боку, водночас маємо об'єктивні підстави бути «історичними оптимістами»: національно свідомого і політично зрілого багатомільйонного народу безконечно поневолювати неможливо. Сучасна російська імперія, як і всі інші дотеперішні імперії на земній кулі, — підфарбований червоним залишок чорного варварського і реакційного минулого, приречена на безславну загибель; ні насильне загарбування народів, ні брутальне насильство, ні арогантне фальсифікування української історії, ні тотальна забриханість, ні підступно-ехидні та перверсні намагання уже не завернуть колесо історії у зворотний бік... Уже безповоротно за нами історичні «лекції» про «вселюдськість», про «слов'янство», про «народи рідних братів», про «федерацію», про «соціалізм» і «комунізм» та про інші завуальовані згубні для нас російські імперіяльні утопії й брехні.

За доби націоналізму, коли всі ще підкорені народи у нинішньому світі безупинно прагнуть державної незалежності, імперіяльна експансія Росії на довшу історичну мету є нерентабельним політичним безглуздям; грабіжницька ненаситність Росії мусить призвести до загибелі імперії, до її логічного розподілу на національні держави. Історія нас учить, що ніяка тиранська імперія, ніяка тоталітарна диктатура зі своїм терористично-грабіжницьким режимом, безконечно не може існувати... Однак, це не означає, що нам не треба стояти на ґрунті політичного реалізму: пам'ятаючи, що без вирішального бою російська імперія добровільно не піде з історичного кону. Перед нами, перед нашим народом, перед усіма неросійськими народами СРСР та його васальних держав, ще історично вирішальний процес боротьби; наше головне завдання: усіма нашими збірними зусиллями допомагати, підготовляти і наближати його успішне завершення.

Повернімося ще до одного з основних для поцейбічних українців питання: нашого національного обов'язку, нашої політичної зрілості, нашої історичної відповідальності перед рідним народом та нашого політичного служіння справі державного унезалежнення України. Завсіди треба бути нам повнотою свідомими, що вся увага нашого народу, — зокрема увага усіх

українських патріотів-борців, — постійно скерована на нас, на вільних українців діаспори.

Нам треба, ми просимо, — напоумляють нас потойбічні українські патріоти, — щоб уся українська еміграція як один чоловік стала на барикади боротьби. Нам треба, щоб тісно об'єднана еміграція усіх континентів на весь голос підняла справу української незалежності²².

Історичне призначення зобов'язує українську діаспору, зокрема її політичний сектор, давати рідному народові повсюдну і справжню допомогу: політичну, моральну та матеріальну. Бо тільки допомога фактична, а не декларативна, документує і скріплює дійову пов'язаність нашої діаспори з Україною.

Чи можна серйозно говорити про нашу дотеперішню допомогу рідній Батьківщині? На сором нам усім — ні, не можна!

Нині кожний морально чесний спостерігач наявно бачить і знає, що російська імперіяльна машина тотального насильства і терору пляново намагається розчавлювати український національний організм: спотворює та фальсифікує нашу історію, підступно насаджує серед нашого народу російську імперіяльну «культуру»; всебічно русифікує та денаціоналізує; пляново ко-

²² Ігор Кий, *Україна й еміграція, Свобода*, ч. 163. Джерсі-Сіті, США, 21 липня 1978.

лонізує Україну росіянами, а українців депортує поза межі України, переважно до Росії та до країн Центральної Азії; вони там приречені на повнотну русифікацію; безоглядно нищить українське духовне коріння; нахабно позбавляє нас нашої національної духовности, наших історичних державних традицій; жорстоко, по-дикунськи переслідує та винищує видатніших синів і дочок українського народу, арогантно повсюдно спихає Україну на територіяльно-провінційний статус.

Замість безперервної національної акції допомоги Україні, ми, українська політична діяспора, головну увагу зосереджуємо переважно на неістотних внутрішніх спорах, які українській визвольній справі не приносять жадної користі. У міжгруповій дріб'язковій метушні ми так вичерпуємося, що нам уже не вистачає ні сил, ні часу, ні матеріяльних засобів на головний зовнішній фронт визвольної боротьби: проти московського імперіяльного центру і його холуйських лакуз та продайдуш.

Основною нашою хибою в цьому центральному питанні є брак перманентної загальноукраїнської політичної акції в обороні України²³, яка

²³ Таку політичну акцію на оборону України, поширену на різні країни українського поселення, повинні плянувати й реалізувати Виконавчий Орган УНРади спільно з Закордонним Представництвом УТВР, точніше — їхні ресорти зв'язків з Україною.

головну увагу постійно зосереджувала б на таких головніших аспектах в Україні: національному, політичному, соціально-економічному, моральному, релігійному, культурному та науковому. Фактичною платформою для такої акції повинне послужити регулярне улаштування, наприклад, при співпраці з Українським Вільним Університетом або з іншими науково-дослідними закладами, студійних конференцій, присвячених названій вище проблематиці. Політична доцільність та практична користь з такої всеукраїнської акції з багатьох поглядів очевидна і, вважаю, бездискусійна.

Поперше, видавані друком студійні матеріали інформували б, аналізували б та документально розкривали б злочинну, антинародну й антилюдську політику російського гноблення в Україні. Наші студійні конференції могли б стати ініціативним поштовхом до аналогічних конференцій на міжнародному форумі.

Подруге, такі студійні конференції бачніше скеровували б увагу нашої діаспори на різні галузі тамошнього українського життя, на його труднощі й успіхи, зокрема на поточні політичні події на Батьківщині.

Потрете, безперервною, на високому рівні, політично-студійною акцією можна, гадаю, практично зацікавити тутешню українську молодь,

зокрема студіюючи, українською політичною роботою та ангажувати її до активної участі в ній.

Почетверте, найважливіше: безперервна спільна політична акція нашої діаспори в обороні України була б великим всеукраїнським морально-політичним досягненням; вона була б конкретною політичною допомогою для діючого на Батьківщині українського руху опору.

Ще кілька зауважень стосовно нашої дотеперішньої діяльності на відтинку зв'язків з Україною: найбільшою її політично-організаційною слабкістю є те, що вона не скоординована, а ведеться від імени кількох осередків чи окремих осіб, які часто застосовують політично примітивний, а навіть шкідливий підхід²⁴. Для об'єктивності треба віднотувати, що в українській діаспорі є відповідні фахові сили, які можуть бути корисними на цьому секторі. Але тут мусить бути стосований державницький принцип політичної скоординованості, а не принцип безвідповідальної групової, конкуренційної розпошеності. Ця наша принципова хиба також, до речі, негативно відображається на конкуренцій-

²⁴ Яскравим прикладом, як на цьому надзвичайно ускладненому й відповідальному секторі (секторі зв'язків з Україною) з нашого боку не треба робити, послужать нам голосна провокаційна афера Ярослава Добоша, що була продемонстрована ще на початку 1972 року, та дещо менша «справа» Андрія Климчука 1977 року.

ному дубльованому перевидаванні самвидавних матеріалів з України.

Звідси висновок: український внутрішній фронт у діяспорі мусить бути ліквідований. Усі українські політичні сили мають бути мобілізовані на зовнішній фронт, на фронт фактичної допомоги Україні. Напружена і скоординована праця-боротьба усіх українських політичних груп має бути скерована на величезне історичне завдання: на зруйнування російської імперії та на відновлення української незалежної держави.

✱

Українські зовнішньополітичні зв'язки і зовнішньополітична інформація (або, як у нас удомашнилася невластива назва «пропаганда») — наші повсякденні політичні завдання — напевно були б успішнішими, серед інородного оточення ми мали б живіший відгук; справи державного незалежнення України знаходили б ширше і прихильніше зацікавлення на міжнароднополітичній арені, наколи б вони були ведені від імені одного українського політичного центру. Некоординована групова постановка нашої дотеперішньої зовнішньополітичної діяльності, поперше, є для нашої визвольної справи, як бачимо, мало успішною, а подруге, ставить нас, україн-

ців, в оцінці зовнішнього політичного світу на низький рівень політичної культури. Заподалливо практикувана нами така недержавницька постановка, можливо, задовольняє дечії з нас особисті чи групові амбіції, але вона абсолютно не відповідає ні нашим властивим завданням, ні, що найважливіше, вона, на мою думку, не служить українським національним інтересам.

На внутрішньо-українському секторі у наявній дійсності політичним завданням число один є досягнення дійової єдності усіх тутешніх українських сил. Добро української справи вимагає від нас, щоб, замість кількох наших дотеперішніх т. зв. центрів, ми створили один, справжній український центр, котрий, відображаючи поточний всеукраїнський визвольний процес, гідно й активно репрезентував би весь національно-державницький табір потой- і поцейбічних українців.

Практично ідеться: 1) щоб з нашого групового хаосу створити модерно діючий політичний рух з одним державно-визвольним центром; 2) до керми в цьому українському центрі повинні прийти нові політичні діячі, що мають відкриті очі на великі, всенациональні справи, які не є вразливі на дріб'язки; діячі, що мають реальне відчуття нашого політичного сьогодення там, на Батьківщині, і тут, у діяспорі, що мають відвагу

проникливо бачити, думкою збагнути і плянувати українське політичне майбутнє; діячі, котрі здатні тверезо аналізувати й об'єктивно оцінювати усі важливіші аспекти нинішнього бурхливого політичного світу; котрі здатні сидіти за спільним «українським столом», всебічно обмірковувати, досліджувати і толерантно вирішувати усі складні проблеми, що стосуються державного унезалежнення України; здатні кожночасно застосовувати успішні методи, успішну далекоглядну стратегію і тактику на фронті української визвольної боротьби.

Тут треба ясно сказати, що таким українським політичним центром повинна стати ґрунтовно реорганізована, політично поширена і «омолоджена» Українська Національна Рада; вона, у моему розумінні, має стати активним форумом усіх українських політичних сил, з Союзом Гетьманців Державників включно; на форумі Української Національної Ради гетьманці-державники повинні творити альтернативну опозицію до її поточної офіційної республіканської лінії. Найпершим політичним завданням Української Національної Ради є: виконувати ролю українського вільного передпарляменту, де ми плянували б, толерантно дискутували і вирішували конкретні завдання української визвольної політики. До реорганізованої Української Національної Ради повинне також включитися Закордонне Пред-

ставництво Української Головної Визвольної Ради²⁵.

Спробую ще уточнити: Українська Національна Рада повинна стати:

1) всеукраїнською політичною платформою для Державно-Визвольного Центру УНР (підкреслюю: Державно-Визвольного, бо досі уживана нами назва: Державний Центр УНР — не властива, а навіть парадоксальна);

2) бути справжнім керівним інструментом української визвольної політики. Бо політичні центри чи політичні партії тільки тоді виправдують своє існування, коли вони виконують конкретні політичні функції та своєю практичною роботою служать справі державного незалежнення України, а не, як досі у нас, розгублюються у внутрішньогрупових пересправах.

Загальнополітичні передумови і сприятлива

²⁵ Після поразки збройної боротьби УПА, після ліквідації російським займанцем визвольного підпілля ОУН, після припинення діяльності УГВР в Україні — перед її Закордонним Представництвом гостро постало питання стосовно його майбутнього політичного призначення. Практично можна тоді було брати до уваги, на мою думку, такі можливості:

1) включитися у Державно-Визвольний Центр УНР і в його рамках активно діяти як автономна, міжфракційно поширена формація, відповідальна за найважливіший політичний ресорт — ресорт зв'язків з Україною;

2) продовжувати свою політичну діяльність безмандатно, тобто стати ще одним політичним осередком чи

громадська моральна атмосфера для об'єднання українського національного визвольного фронту з одним політичним проводом — існують; лише конечними ще є: добра воля і здоровий глузд серед наших провідних політичних діячів. Загал української громадськості в різних країнах нашого поселення уже багато років очікує, прагне і домагається політичної єдності. Бо наша громадськість глибоко відчуває і достатньо розуміє, що досягнення політичної єдності мало б велике всеукраїнське мобілізуюче значення на різних секторах українського життя, зокрема національному, політичному і морально-психологічному, не лише у діяспорі, а, що найважливіше, і на Батьківщині²⁶. Тут конечний послідовний натиск української громадської думки, ма-

т. зв. середовищем у діяспорі. (Ця можливість реалізується з особливим акцентуванням видавничої діяльності; видатнішого його політичного вияву вже від довшого часу не зауважуємо);

3) перетворитися на установу (комісію, заклад, інститут) дослідів поточних подій в Україні;

4) саморозв'язатися. Перша можливість, гадаю, політично найдоцільніша, бо з національно-державницького становища далекосяжна. Її можна ще й тепер реалізувати.

²⁶ Характеристичним прикладом прагнень української громадськості до політичної єдності в діяспорі може послужити нам, м. ін., опубліковане в грудні 1975 повідомлення Конференції центральних українських академічних професійних товариств, що відбулася в Нью-Йорку. Прочитуємо виняток з нього:

«У державнотворчих народів всенаціональний прин-

сивний натиск нашого політично зрілого загалу; він повинен систематично діяти в різних країнах українського поселення, організовано виявлятися та ділово впливати в напрямі об'єднання українського політичного сектора. Також ієрархи наших Церков зобов'язані сказати своє тверде слово у цій переважливій загальнонаціональній справі.

Особливого морального тиску очікуємо тут від тих українських національних діячів, котрі недавно прибули на Захід з російських тюрем та концентраційних таборів (П. Григоренко, Л. Плющ, Надія Світлична, Раїса і В. Морози, Ніна і С. Караванські та ін.). На цих діячах тяжить велика історична відповідальність; вони є уповноваженими речниками сучасної України, її найновішим фактичним представництвом у діаспорі.

Коротко скеруймо нашу увагу ще бодай на деякі важливіші аспекти української зовнішньої політики; найперше конечним є сформулювати нову, всеукраїнську, державницьку (не групову) плятформу для спільної боротьби за

цпй домінує над груповим, і якщо ця істина не заіснує незабаром серед нашої політичної еміграції, то ми, політичні емігранти, самі себе безсоромно звоємомо, а що найважливіше, не дамо українському народові у його змаганні за волю повноцінної допомоги, якої він від нас очікує й вимагає». (*Свобода*, ч. 233. Джерсі-Сіті, США, 13 грудня 1975).

національне визволення усіх поневолених Росією народів, за організацію незалежних національних держав у Східній Європі й підросійській Азії. Отож потрібна нам конкретна, не ілюзійна програма (максимум і мінімум) нашої повсякденної політичної дії стосовно Сходу (росіян, поляків, чехів, словаків, румунів, угорців, білорусів, балтійців, кавказьких народів, туркестанців, а зокрема китайців) і Заходу (країни українського поселення: Західня Європа, США, Канада, Південна Америка й Австралія).

Особливе значення для українського політикуму має, на нашу думку, такий зовнішньополітичний принцип: у справжньому співробітництві між народами завжди вирішальна не ідеологічна «близькість» чи «спорідненість», а передовсім політична доцільність і спільність національних інтересів. Конкретно ідеться про те, щоб ми у нашій повсякденній політичній роботі теоретично засвоювали й практично застосовували загально уживаний державними націями зовнішньополітичний принцип: сусід нашого сусіда може бути нашим союзником, але «ідеологічний» ворог нашого ворога не завжди є нашим союзником, а часто, як нас учить історія, був навіть нашим ворогом. Ще точніше: у зовнішній політиці кожного державнозрілого народу домінуючими й завжди вирішальними є тільки національно-державні інтереси. Також українська

визвольна політика мусить позбутися всяких ілюзійних ідеологізмів; вона має керуватися державно-політичним принципом, що його випробувала вікова історія.

Ще про один вельми важливий для нас зовнішньополітичний аспект: з нашого боку тривалої й далекозорої уваги заслуговує африканський геополітичний комплекс, у гльобальному пляні комплекс т. зв. Третього світу. Немалою хибкою української визвольної політики є те, що ми зовсім поза нашим зором залишили африканські держави, зокрема новопосталі. Вони часто стають вигідним пляцдармом для «експорту» ехидної російської комуністичної пропаганди, для гльобального поширення російської загарбницької імперії. На цьому відтинку з нашого боку мусить наступити ґрунтовна зміна. При тому також не забуваймо ще про особливо істотне: політичні діячі новопосталих держав часто вирозуміліші до кожної національної визвольної боротьби, вирозуміліші до наших змагань за державну незалежність. Вони мають «чуліші» серця, ніж, наприклад, державні діячі західноєвропейських держав, котрі стосовно питання: відновлення незалежної української держави, — у практичній політиці застосовують переважно опортуністично-подвійну мораль: «недобачу-

вання» й «замовчування»; з другого боку, вони дуже часто виявляють політичну засліпленість і страх перед усім, що російське . . .

За сучасної історичної доби українські національні інтереси вимагають, щоб від нашого поцейбічного політичного світу активно діяло бодай одно українське інформаційне бюро, призначене для африканських держав; маймо на увазі, що Африка нині нараховує понад сорок незалежних держав. Практичними завданнями такого українського політичного представництва, на нашу думку, повинно бути: 1) об'єктивно інформувати африканський політичний світ про Україну, про її природне право, її святий обов'язок боротися за свою державну незалежність; 2) бути для африканців постійним джерелом солідних відомостей про СРСР; 3) повсякденно демаскувати підступний, забріханий та ненаситний російський імперіялізм. (Ці завдання, звичайно, можуть бути реалізовані лише нашими спільними зусиллями, лише від імени єдиного українського політичного центру).

При формулюванні українських політично-державницьких пріоритетів маймо постійно на увазі, що сьогочасний московський імперіальний центр найбільше турбують такі два політичні

аспекти: 1) страх перед єдиним активним визвольним фронтом усіх неросійських народів СРСР та його васальних держав (*внутрішній* аспект фронту число один); 2) страх перед китайською потенційною небезпекою (*зовнішній* аспект фронту число один). У наявній міжнародній ситуації ці обидва аспекти повинні політично гармоніювати, стратегічно взаємно себе доповнювати. Поширення і поглиблення російсько-китайського конфлікту може мати далекосяжні політичні наслідки; вони можуть значно прискіпити українську історичну шансу. Інші зовнішньополітичні аспекти (наприклад, американський та західноєвропейський) мають для Москви, гадаю, друго- чи третьорядне значення. Тому сьогочасна українська проблема, точніше кажучи, незалежнення української держави, має гльобальне значення. На Сході Європи Україні призначено відіграти важливу і вирішальну роллю, бо Україна під багатьома аспектами (національним, політичним, морально-психологічним і географічним) посідає ключову позицію: державна незалежність України гарантує водночас державну незалежність усім народам російської імперії, усім народам її васальних держав.

Українська незалежна держава, — повторимо слова незабутнього Юрія Липи, сказані п'ятдесят років тому, — стане «моральною віссю наро-

дів між Балтією, Кавказом і Уралом...»²⁷ Ще раз підкреслимо: українська незалежна держава є передумовою національної свободи не лише на європейському континенті; вільні держави Європи і підросійської Азії є передумовою тривалого миру й партнерського співробітництва між усіма народами нашої планети. Ось тут справжня історична творча місія України, її національно-політичне покликання, її відповідальний обов'язок перед історією: виконати роль пробоевика у визвольній боротьбі і в побудові справедливого державного майбутнього усіх згаданих народів.

Мимохіть насувається питання: чи українська діаспора дає свій, Божим Провидінням призначений політичний вклад для того великого українського майбутнього? Чи подає найкращу допомогу рідній Батьківщині? Кожний об'єктивний спостерігач скаже: ні, не дає! Ми через закорінену серед нас «анархо-демократію», через нашу нездатність до внутрішньоукраїнського політичного діалогу, через нашу групову егоїстичну дріб'язковість, через нашу політичну нерозсудливість, через брак почуття нашої істо-

²⁷ Юрій Липа, *Призначення України* (друге видання). Накладом української книгарні «Говерля», Нью-Йорк, 1953, стор. 300.

ричної відповідальності перед рідним народом — ми, сучасна українська політична діаспора, — майбутніми українськими генераціями будемо оцінені як «пропаща політична сила», бо вона у вільних умовах не виконувала свого національного обов'язку, не виконувала свого політичного призначення супроти своєї поневоленої Батьківщини.

На тутешньому секторі перед українською діаспорою повсякденним завданням є: об'єктивно, з українських державницьких позицій, з всеукраїнської політичної плятформи інформувати чужинний політичний світ, безупинно впливати на громадсько-політичну думку світу, постійно апелювати до сумління культурного світу, акцентуючи, що без незалежнення української держави не буде ні миру, ні свободи в світі, зокрема в Європі; що насильно загарбвані Росією країни мимоволі ставали (і тепер стають) розширеним пляцдармом її щораз брутальнішої імперіялістичної експансії; що передумовою та єдиною гарантією національної незалежності, людської свободи і справжнього мирного співжиття між народами в світі є: розподіл останньої на земній кулі імперії на незалежні національні держави та повернення Росії на її етнічні землі.

Це, до речі, є також в інтересі самого російського народу, якщо він хоче бути вільний та респектований, як й інші культурні народи світу. Російський народ, зокрема його провідні діячі (різних світоглядних і політичних напрямків), повинні думати про майбутнє; не зривати останніх мостів, що природно сполучають між собою сусідські народи. Добросусідські взаємовідносини і справжнє зближення між нашими народами може здійснюватися лише на принципі національної суверенності, державної незалежності, рівноправного партнерського співробітництва, взаємного довір'я і толерантності. А в умовах тотального національного утиску та «узаконеного» брутального беззаконня, — бо російська імперія, які вона зовнішні шати не вдягала б, не може існувати без брутального насильства та національного поневолення; — між поневоленими і поневолювачем ніколи не буде жадного зближення, а завжди буде тільки непримиренна, затяжна боротьба.

Отож російський народ та його провідні діячі повинні бути свідомі своєї відповідальності за поповнені злочини супроти завойованих народів, свідомі свого історичного призначення: брутальним насильством будована, закріплювана й поширювана російська імперія — раніше чи пізніше, силою буде зруйнована...

Наприкінці нашого огляду ще коротко про до-теперішні концепції й організації держав у Східній Європі і підросійській Азії: нині в основному маємо дві²⁸ полярно протилежні політично-державні концепції; першою є російська

²⁸ Ми зобов'язані тут віднотувати, що стосовно державної організації Східньої Європи існує ще (нині не реально політична, а тільки історична) третя т. зв. межиморська (або польська) імперіальна концепція — концепція польської великодержави, «зфедерованої» з Україною, Білорусією і Литвою. За нашої доби ця віджила ягеллонська імперіальна концепція під кожним аспектом є звичайним історичним анахронізмом. У XX столітті, яке можна назвати століттям націй, століттям постановня цілого ряду незалежних національних держав, у Східній Європі немає (і не буде) місця жадній імперії: російській, польській чи якійнебудь іншій; польська імперія безповоротно вже віджила, а російська ще доживає свій ганебний вік. На східноєвропейському континенті, як і в усьому свободолюбному світі, політичне майбутнє належить національній концепції.

З нашого боку заслуговує особливої уваги і реальної оцінки такий польський аспект: протягом останніх десятиліть, починаючи від другої світової війни, серед поляків почався еволюційний процес: національно-державна концепція здобуває поволі нових послідовників. (Про що вимовно свідчать: багата література сучасної незалежницької опозиції в Польщі, зокрема Програма польського незалежницького порозуміння в Краю, а також послідовно-твереза політична лінія передового польського ж. *Культура*, що появляється в Парижі.) Серед поляків поступово поширюється політично тверезий погляд, що без незалежної української держави не може існувати вільна і незалежна Польща, що в «співдружних російських обіймах» сучасна васальна польська держава фактично є на шляху до т. зв. союзної радянської республіки...

(або московська), починаючи ще від Івана III²⁹, який 1493 року проголосив себе «государем всієї Руси», імперіяльна концепція. Протягом уже кількох століть росіяни послідовно її реалізують: брутальною силою і замаскованим підступом завойовують сусідні народи, їх тотально поневолюють, національно дискримінують, насильно русифікують (пригадаймо, наприклад, ганебне російське офіційне становище стосовно української мови: «не було, нема і бути не може»), по-зłodійськи їх експлуатують; пляново

(Наприкінці 70-их років заініційована вільною профспілкою польських робітників «Солідарність» спроба визволитися з-під диктату Москви, надати нинішньому «польському соціалізму» «людського», точніше — «польського обличчя» з наказу Москви була ліквідована. Трагедією польських робітників-патріотів є те, що Москва руками польських вояків придушила вільний робітничий і водночас національний рух опору, всіляко переслідуючи й заганняючи його у підпілля. Недалеке майбутнє покаже, чи доба «Солідарности» у польському національно-визвольному русі є вже проминулим етапом, а чи тільки тимчасовим «перепочинком»?)

²⁹ Засновником і фактичним творцем Російської імперії був Петро I, московський цар (1682); він офіційно перейменував Московську державу на Російську імперію (1721). Уже від самого початку свого «царювання» Петро I запопадливо старався підкупом, обманом та грубим насильством («одних ламати, інших згинати, третіх купувати») зводити нанівець державність України; плянував скасувати її козацько-державний устрій, перетворити Україну на провінцію Московщини-Росії.

Особливу жорстокість супроти України виявив Петро I після шведсько-української поразки під Полтавою

винищують цілі народи, стосуючи духовне й фізичне народовбивство (поповнене комуністичною Росією голодове народовбивство на Україні 1932-1933 і варварське винищування євреїв нацистською Німеччиною у 30-их і 40-их роках — є найбільшою ганьбою ХХ століття, а, можливо, навіть усіх століть нашої ери).

Російський імперіяльний центр уже від самого початку свою безперервно загарбницьку гегемоніяльну політику лицемірно прикриває різними фіговими листками-«теоріями» на подобу все-слов'янства, соціалізму, комунізму, радянського гуманізму, союзних республік, соціалістичної співдружності тощо, а для внутрішнього злютування імперії на нинішньому етапі зфабриковано нову «додаткову» єхидно-перфідну «тео-

(1709); по-дикунськи спалив тогочасну столицю Українсько-Козацької Держави — Батурин; вимордував усіх його жителів — з дітьми включно; зруйнував Запорозьку Січ (Чортомлицьку); російськими військами окупував Україну, а українських козаків насильно запропорив на жахливі каналаські роботи, де вони гинули тисячами; руками наших козаків, точніше — на їхніх трупах, побудував свою столицю — Петербург... Реєстр злочинів супроти України, поповнених Петром I, можна продовжувати безконечно.

За його загарбницьку зовнішню політику (насильством і підступом окупував Україну, Інгерманляндію, Естонію, Ліфляндію й частину Фінляндії), за його т. зв. пробивання вікна в Європу — російські історики назвали Петра I «великим». Для України він був гнобителем, її катом-розпінателем; в пам'яті українського народу він таким залишиться назавжди.

рію» т. зв. злиття націй... Усією імперською парою морального і фізичного терору та пропаганди Москва з нахабною безоглядністю форсує «творення» коштом неросійських народів СРСР, за формою т. зв. радянського народу, а за своїм фактичним змістом — російського.

Цю російську концепцію треба також назвати концепцією російської традиційної тюрми народів (навіть за оцінкою колишнього російського дисидента Володимира Буковського³⁰, сучасна російська імперія є тюрмою народів у більшому масштабі, ніж це було 60 років тому)...

Вірними послідовниками російської імперіяльної концепції виявляються, правда, за дуже малим винятком (насамперед А. Сахарова і В. Бу-

³⁰ Мужня постава В. Буковського щодо національного питання в СРСР, висловлена ним у відкритому листі до О. Косигіна, тогочасного голови уряду СРСР, з нашого боку заслуговує на особливе відношення. Це, мабуть, перший росіянин, який публічно стверджує, що нині в СРСР практикуються національна дискримінація і примусова русифікація. (*Українське Слово*, Париж, ч. 1776, 1975). Важливо, що це нарешті «зауважено» і сказано росіянином. Найближче майбутнє покаже, чи це з російського боку початок нового, а чи, може, лише відокремлений голос моральної і політично розумної людини? Але треба зауважити, що й В. Буковський, вже декілька років перебуваючи у вільних умовах на Заході, стосовно національного питання сучасної російської імперії досі, наскільки мені відомо, не поставив крапки над «і», не зробив кроку вперед: публічно не висловився за розподіл СРСР на незалежні національні держави.

ковського), також сучасні російські дисиденти. Їхні політичні позиції: проти комуністично-тоталітарного режиму, але за збереження російської імперії³¹, — з українського боку треба оцінювати як такі, що у принципових для нас питаннях: національної суверенності і державної незалежності — базуються на неморальній основі, на основі «півполітичних» заходів, політичної «півправди» (а півправда і перекручена правда є перфіднішою, ніж цілковита брехня). Виявляється, що більшість сучасних російських опозиціонерів не мають жадного бажання, щоб «ви-

³¹ Їхні реакційні імперсько-месіянські позиції докладно викладені на сторінках збірника *Из-под глыб* (З-під брил), виготовленого в російському Самвидаві за безпосередньою участю О. Солженіцина ще перед виданням його з СРСР. На Заході збірник появився друком наприкінці 1974 року в паризькому видавництві YMCA-PRESS. Сім російських дисидентських авторів (О. Солженіцин, І. Шафаревич, М. Агурський, А. Б., Ф. Корсаков, Е. Барабанов, В. Борисов) пропонують своїм читачам не конкретну програму політичної боротьби проти сучасного російсько-комуністичного режиму, а передусім теоретично-утопійний модель російського імперіального месіянзму авторитарного типу. (Важливо мати на увазі такий «дріб'язок»: демократичну систему західного типу автори збірника відкидають, бо вони упевнені, що тільки «сильна влада» гарантує існування імперії.) Цей модель під різними аспектами (національним, політичним, соціальним, моральним) мав би очасливити не тільки росіян, але також неросійські народи СРСР, а навіть народи всього світу... Як бачимо, автори російського збірника скромністю не грішать...

лікуватися» від глибоко закоріненої серед росіян хронічної хвороби: загарбницького імперіалізму; вони, як бачимо, не мають ні громадської мужности, ні політичної далекозорости, щоб зробити історично-переломний крок: політично стати на морально справедливий шлях національної рівноправности і рівноцінности та міждержавного партнерства; у національному питанні більшість російських дисидентів на чолі з О. Солженіцином, на жаль, діють рука в руку з режимними російсько-комуністичними імперіалістами.

З українського боку блискучу принципово-аналітичну відповідь авторам *Из-под глыб* дав Іван Кошелівець (див. його статтю «З-під яких брил», ж. *Сучасність*, ч. 5, 1975). На цьому місці ми лише коротко віднотуємо декілька зауважень-міркувань стосовно деяких аспектів тематики збірника.

Насамперед істотне ствердження: в загальному беручи, то думки російських авторів не дуже оригінальні, не сучасні; вони субстанційно не відкривають нам нічого нового чи свіжого, навпаки: у політичному й моральному аспектах вони, автори, є послідовними продовжувачами Ф. Достоевського, його імперіяльно-месіянської концепції, сформульованої ним у минулому столітті. Тут маємо справу з чітко спрямованим курсом на російське реакційно-імперіяльне минуле, а не на справедливе міжнаціональне майбутнє.

Нині кожна моральна і політично грамотна людина, байдуже якої національності, знає, що російську імперію побудовано на кривавих фундаментах; уже від самих її початків російські будівничі спиралися — і тепер продовжують спиратися — тільки на грубе насильство, на масовий терор; грабінницьке завойовування,

Об'єктивна аналіза і твереза оцінка сучасного укладу політичних сил у світі, оцінка сучасної, щораз то більше підсилюваної міжнародної напруженості наявно вказують на життєву історичну конечність утворення «великої коаліції» (поневолені народи СРСР на чолі з Україною, поневолені народи васальних держав на чолі з Польщею, вільні народи Західньої Європи, США, Китаю, Японії).

Російські імперіялісти (різних кольорів, а особливо ті, що керують сучасною імперією) ставлять Росію центром всесвіту, вважають себе «вождями» світової (планетарної) революції, яка

найцінніші методи, підступ, забріханість і фальсифікацію; плянований духовний, культурний і фізичний ґеноцид стосовно неросійських народів — послідовна генеральна лінія практичної політики імперії.

За нашої доби, яку слушно називають добою націй, кожна моральна людина твердо впевнена, що російська імперія без насильства не може і не буде існувати; вона впевнена, що остання на земній кулі кривава імперія, яка тримається виключно на антинаціональному і антилюдському насильстві: на в'язницях, на таборах смерті, на розстрілах, — мусить бути зруйнована. Це єдина передумова справжнього й тривалого миру в світі. Бо тільки коректне застосування національного принципу є єдиною платформою партнерського співробітництва між нашими народами, між нашими незалежними державами (прикладом може нам послужити сучасне, рівне у правах і обов'язках партнерське співробітництво незалежних держав вільної частини Європи; об'єднуються рівноправні держави, як рівні з рівними, для спільного захисту своїх рівноправних національних інтересів).

має «визволити» (тобто брутально підкорити й поневолити) усе людство або, за найновішим окресленням, «революційно оновити світ», як до-тепер «оновили» усі загарбані і насильно підкорені народи.

Нині лише російська імперія є єдиною гльобальною загрозою для всіх ще вільних народів світу. Отож в національних інтересах усіх свободолюбних народів є: утворення на партнерській плятформі міжнаціональної коаліції, яка раз і назавжди покінчила б з російським загарб-

Треба бути повністю запамороченим великоросійським месіянізмом-шовінізмом та загарбницьким імперіалізмом, щоб не бачити злочинів та кривд, поповнених (і тепер поповнюваних) російськими імперіялістами; у міжнаціональному спілкуванні треба нехтувати елементарними морально-етичними нормами (а автори *Из-под глыб* значення моральних вартостей у міжнаціональному житті дуже часто на різні лади наголошують), щоб чинені з російського боку злочини та кривди публічно визнати, морально й політично не засудити. Тут російські автори яскраво продемонстрували практичне значення ними проповідуваних «моральних вартостей».

У національному питанні імперії особливо реакційну позицію відстоює О. Солженіцин. Україну (у минулому і сучасному) він трактує, не знаємо, чи з політичної наївності, чи з месіяністського засліплення, — але наслідок для нас той самий, — як інтегральну частину Росії. Правда, щодо майбутнього, то Солженіцин припускає, що Росія евентуально може відмовитися від «частини теперішньої України», що треба розуміти як «великодушний» російський жест у бік віджилого польського імперіалізму...

ницьким імперіялізмом, гльобальним протина-ступом повернула б Росію на її етнографічну (московську) територію.

☆

На поцейбічному протиімперіяльному фронті новим словом можна було б вважати «Деклярацію в українській справі», виготовану, мабуть, з польської ініціативи (див. ж. *Культура*, Париж, 1977, ч. 5, стор. 66), підписану російськими, польськими, чеськими й угорськими еміграційними діячами. Автори «Деклярації» насамперед згадують про вікові кривди, що їх зазнав український народ у минулому від польського імперіялізму. Водночас вони також засуджують імперіялізм російський: минулий і сучасний; відзначають передове місце української визвольної боротьби серед інших народів СРСР («... опір на Україні став синонімом національного опору в імперії»); автори апелюють до російського народу, щоб він відвернувся від імперіяльних амбіцій та став на шлях міжнародної співпраці; закликають російський опозиційний рух в СРСР і російську політичну еміграцію, щоб вони зміцнювали і поглиблювали співпрацю з борцями за незалежність України.

З українського боку до зрезюмованої вище частини «Деклярації» не можна мати жадних

застережень; автори «Деклярації» вірно інтерпретують українську національну проблему, підкреслюють природне право України на національну незалежність. Але у центральному питанні, — у питанні державної незалежності України, — автори «Деклярації» самі себе заперечили; вони пишуть: «У всякому разі ми прагнемо до створення такої ситуації, в якій українці могли б вільно висловитися, чи бажають вони (підкреслення наше — М. Б.) незалежного державного існування». — У цьому «гакуватому» реченні уся сіль документу, бо воно політично найістотніше з усієї «Деклярації»; її автори беруть собі право ображати велику європейську націю з багатовіковою історією, яка, на їх думку, мала б іще висловлюватися, чи вона бажає незалежної держави . . .

Питаємося: як шановні панове, автори «Деклярації», реагували б на подібну національну образу, проголошену з українського боку, в російській, польській, чеській чи угорській справі? (Може, наприклад, заіснувати така ситуація, що росіяни мали б «висловлюватися», чи бажають вони незалежної Росії, а чи, може, бажають стати васальною державою китайської імперії?)

Міжнаціонально взаємна коректність і спільна політична доцільність вимагають від відповідальних за зміст «Деклярації» діячів, щоб вони скорегували це абсурдне місце, тобто його ану-

лювали. Добросусідські взаємовідносини і дружне співробітництво між нашими народами мають будуватися і розвиватися тільки на рівноправній та рівноцінній партнерській базі без жадних «але»³². Бо хто справу української незалежної держави старається спрямовувати на побічні дискусійні рейки, той є нашим національним недругом; над національним кредо не дискутують. Для кожного народу, що перманентно бореться за свою державну незалежність, народу, який шанує свою національну, політичну, культурну і людську гідність, — справа державної незалежності є непорушною святою істиною.

³² Немале здивування викликала публікація з українського боку «Деклярації солідарности» з «Деклярацією в українській справі», що її підписали 29 діячів Українського Демократичного Руху (див. *Українські Вісті*. Новий Ульм, Німеччина, ч. 27-28, 1977). Цю українську декларацію, на мою думку, характеризують: фактична недоречність і політична помилковість. Недоречність її полягає насамперед у тому, що «Деклярація в українській справі» була скерована не до українців, а до народів та еміграцій її сигнатарів, з особливим підкресленням до росіян; обов'язок українців: дати тій «Деклярації» об'єктивну оцінку, відноувати її резонанс серед тих, до кого вона була скерована, зайняти політично розумну позицію. А що стосується українського державно-політичного аспекту, то «Деклярація в українській справі» — є документом сумнівної вартости. З українського боку найперше потрібне гостре протестне застереження, а не вислови солідарности, чи «півсолідарности»...

Другою, цілком і повністю протилежною російській імперіяльній концепції, є українська (або київська) національна концепція, яка своїми початками сягає в добу Київської Русі-України; за Української Козацької Держави були вже неодноразові спроби її реалізувати (маю на увазі політичні проєкції та заходи Богдана Хмельницького, Івана Мазепи і Пилипа Орлика). Революція в Російській імперії (1917) — в результаті якої були відновлені (або постали) незалежні національні держави українського та інших неросійських народів імперії, — відродила, заактуалізувала і політично сконкретизувала українську національну концепцію³³.

До популяризації, а також до часткової реалізації (аспект практичної політики) української

³³ Року 1917 в Києві відбувся Конгрес представників неросійських народів, що був скликаний з ініціативи Української Центральної Ради; у 20—30-их роках на еміграції оформився й активно діяв Прометейський Рух; 1943 року в Україні (у підпільних умовах), відбулася Конференція представників народів Східної Європи і Центральної Азії; 1946 року на еміграції з української ініціативи створено АБН (Антибільшовицький Блок Народів), який базувався на конференції 1943 року, і міжнародну організацію Інтернаціонал Свободи; 1953 року засновано Лігу Визволення Народів СРСР (Паризький Блок), що в ньому співпрацює екзильний уряд УНР (Української Народної Республіки).

національної концепції у 40-их, 50-их і 60-их роках вагомо спричинилася понад десятирічна боротьба визвольного підпілля ОУН, а особливо збройна боротьба УПА як проти німецького, так і проти російського окупанта. У цьому ж аспекті таке ж саме важливе значення має також боротьба, що її продовжує український національно-визвольний рух; від середини 60-их років численні діячі цього руху непохитно прокладають шлях до української державної незалежності. На цьому фронті визвольної боротьби особливо всеукраїнське далекосяжне значення мали такі історичні події й факти:

1) Політична акція Похідних Груп ОУН (обидвох фракцій: «бандерівської» і «мельниківської»). Українські патріоти-соборники із західних українських земель та еміграції — старалися дати політичну допомогу українським патріотам на центральних і східних землях України; вони, безперечно, багато спричинилися до державницького злутування української нації, до зактивізування української визвольної політики на соборницькій платформі.

2) Практичні намагання організувати при УПА національно-визвольні формації бійців-революціонерів інших сусідніх народів, які були розкинені по різних просторах; вони пробували практично творити єдиний фронт визвольної боротьби проти окупантів.

3) Організація численних рейдів УПА до сусідніх країн (Білорусія, Литва, Румунія, Словаччина, Кавказ), завданням яких було: популяризувати визвольну боротьбу України та давати політичну підтримку національному опорі в тих країнах.

4) Мужність, героїзм і державницька постава численних українських політичних в'язнів у в'язницях, концентраційних таборах, на засланнях та в інших російських «установах» смерті — не лише здивували світ; вони здобули для української справи загальне визнання і міжнародний респект. На величезних просторах російської тюрми народів — т. зв. СРСР — українські патріоти-державники — колишні бійці УПА, колишні члени підпільної ОУН, учасники сучасного українського національного визвольного руху — гідно, по-державницьки несли і несуть прапор національного визволення.

Тому по правді можна сказати, що українська національна концепція за нашої історичної доби є еманациєю національного прогресу, соціальної справедливості, політичного гуманізму й релігійної толерантності. Вона категорично відкидає всяку гегемонію: національну, політичну, економічну, мілітарну, релігійну й культурну. Українська концепція пересякла глибокою вірою в Бога — і, по Його образу, у вільну Людину, — скріплена вірою в українську націю, в її

історичну правду, вірою у рівноправне і рівноцінне співжиття між усіма людьми, між різними народами, між незалежними національними державами.

Сучасну програму української національної концепції (аспект практичної політики) мають становити, на мою думку, такі вузлові пункти-засади: нині нашою центральною, вихідною засадою є відновлення незалежної соборної Української Народної Республіки; це може статися тільки в результаті:

1) безкомпромісної тотально-визвольної боротьби всього українського народу, — підкреслюємо, — всього народу, а не однієї якоїсь його політичної групи;

2) безперервної визвольної боротьби усіх поневолених російським імперіялізмом народів, боротьби за природне право кожної нації на її державну незалежність;

3) боротьби організованої всеукраїнської національно-політичної сили, яка на полі бою вирішить і закріпить незалежність української держави;

4) послідовної боротьби за справжню соціальну справедливість, за повнотою в щоденному житті практиковану особисту свободу, за рівноправні соціальні шанси для кожної людини (соціальний гуманізм);

5) всенародної боротьби за обнови від самого кореня національно-моральних вартостей, опертих на законах Божих, на Його правді, за справжню свободу віровизнань, за незалежні від держави українські національні Церкви, за всебічне державне сприяння у встановленні Патріархату Української Автокефальної Православної Церкви (у Києві) та Патріархату Української Католицької Церкви (у Львові)³⁴.

Найпершою передумовою успіху в реалізації з'ясованих нами епохально-історичних завдань кінцевими є: а) висока національна самосвідомість

³⁴ Ідея патріархату Української Католицької Церкви має вже понад 350-річну історію. Практичного значення, як жива конкретна проблема, почала вона набирати щойно в другій половині ХХ ст.; прибулий з каторжного заслання, з російських таборів смерті, глава тамошньої катакомбної й діаспоральної Української Католицької Церкви, митрополит (пізніше фактичний патріарх) Йосиф Сліпий, на Ватиканському II соборі (жовтень 1963) поставив на обговорення справу патріархату і просив схвалення патріаршого статусу для Української Католицької Церкви.

Не зважаючи на активні заходи з боку української католицької громадськості, надання Українській Католицькій Церкві патріархату досі, по 20-ох роках, не здійснене. Насамперед через політичний опортунізм ватиканських керівників справа патріаршого завершення Української Католицької Церкви напевно наступить щойно у відновленій українській незалежній державі.

У цьому контексті нас особливо цікавить справа встановлення патріархату Української Католицької Церкви і її взаємовідносин з Українською Автокефальною Пра-

мість й національно-державницьке (державницький патріотизм) почуття цінності і гордості українського народу (це стосується передовсім тамошнього сектора); б) справжня ділова, національно-політична єдність (переважно тутешнього сектора); в) організовано злітована всеукраїнська національно-політична сила (справа обох секторів).

Без підготовних етапів, без логічних прийомів, що впливають з кожночасних наявних внутрішньо- й зовнішньополітичних ситуацій, не досягнемо нашої головної мети: не здобудемо

вославною Церквою. Тут коротко зупинимося на думках о. Івана Гриньоха (див. його статтю «Патріярх Йосиф», ж. *Сучасність*, ч. 1-2, 1982).

«Ідея патріярхату Української Церкви така, — пише автор, — що може об'єднати всіх українських вірних без уваги на існуючий конфесійний поділ. Може бути тільки *один патріярхат* (підкреслення автора статті — М. Б.) у відродженій Українській Церкві. До його повного завершення повинні йти наші православні так само, як це роблять українські католики».

Ми гадаємо, що справа одного патріярхату й єдиної Української Церкви є великою всенаціональною справою, є нашим історичним завданням на майбутні десятиліття...

Виходячи з нинішньої наявної української церковної ситуації в діяспорі, справа патріярхату, — а тим більше одного, як цього бажають деякі наші католики, — треба сказати, серед православних українців достатньо ще не назріла. З відновленням української державности ситуація може радикально змінитися. Відродження Української Автокефальної Православної Церкви в Україні автоматично підносить Київську

української державности. Не вистачає цілими десятиліттями проголошувати крилаті фрази про «революцію», про «вулкан революції, який бурлить...», а не «бачити» або занехаювати важливість її підготовки, не «бачити» цілісного ряду проблем, без розв'язки яких не може бути жадної революції. Загально відомо, що для здійснення революції konieczними є: а) політично-збройна сила, б) сприятлива внутрішня і зовніш-

митрополію до патріяршого статусу; столиця незалежної Української Народної Республіки буде осідком українського православного патріярха. Кожний об'єктивний спостерігач цієї проблематики нині є впевнений, що православні українці у залежність ні до кого не підуть; вони не підуть до чужих патріярхів, але також не підуть до Римського папи...

Відроджена Українська Православна Церква, Церква борців і мучеників-ісповідників за Христову віру, як рідна сестра всіх Християнських Церков, як рівна з рівними, має знайти своє завершення в Єдиній Вселенській Христовій Церкві.

Отож про спільний шлях до єдиного патріярхату об'єднаної Української Церкви, у практичному аспекті, ще дуже передчасно говорити; віками ускладнювана проблема потребує солідної й довготривалої підготовки... Першим кроком вперед було б створення спільної (з православних і з католиків) постійної комісії, яка підготовляла б ґрунт і сприятливу атмосферу до взаємопізнання, до взаємонаближення, до братньої співпраці...

Одним з важливіших поточних завдань, спільних для українців православних і католиків, — є солідна підготовка й врочисте відзначення тисячоріччя християнства на Україні. Дану нам Божим Провидінням історичну нагоду всебічно використаємо й виконаємо її достойно.

ня політична обстановка; в наявній ситуації таких атрибутів ми, на жаль, не маємо. Висновок: нам треба застосовувати інші, можливі, прийоми боротьби; як уже було сказано, українська визвольна боротьба мусить бути тотальною, а не лиш революційною...

Потребує окремого наголошення ще один, на нашу думку, дуже важливий аспект української концепції: ця концепція є гостро безкомпромісною до всяких «орієнтаційних» ілюзій³⁵; вона повсякденно впливає на активізацію і мобілізацію українського народу; закликає поневолені

³⁵ Історичний досвід вчить нас, що всі наші дотеперішні т. зв. орієнтації на чужі сили (як за козацької доби, так і за новіших часів) мали для України фатальні наслідки.

Поперше, вони, у нашій оцінці, завсіди скеровували справу української державности в ілюзійну сферу; такі «орієнтації» фактично гальмували вирощування нашої національної самоповаги, вирощування нашої тісної злітованости навколо українських національних інтересів, нашої державно-політичної організованости, тобто: вони, «орієнтації», спихали нас ідейно й політично в чужі «руки».

Подруге, кожночасні «орієнтації» на чужі сили перешкождали закріплювати серед народу моральне й політичне довір'я до власних організованих національно-політичних сил, які, як відомо, завжди були, є і будуть єдино вирішальними.

Потрете, — чого завжди треба нам бути повнотою свідомими, — всякі «орієнтаційні концепції» ображають і принижують національну гідність великого європейського народу.

На сучасному національному етапі «орієнтаційна

Росією народи непохитно вірити у свої власні організовані політичні сили, вірити в себе самих, у свою історичну ролю, у своє історичне покликання.

✱

Я непохитно впевнений у тому, що у країнах Східньої Європи і підросійської Азії недалеке майбутнє належить українській національній концепції. Уже нині Україна морально підноситься над панівним російським насильством силою своєї людської, національної, політичної і релігійної правди; глибоко вірю, що ще в ХХ столітті або на зламі ХХІ молодші генерації на-

хвороба» серед нас не зовсім вилікована. У нашій діяспоральній політиці маємо ще справу, правда, з нечисленними визнавцями, м. ін., таких «орієнтацій»: на США, на Китай (на «червоний» і на «жовтий»), на «об'єднану Європу», на антикомуністичні сили «вільного світу»... Правда, дехто з наших «орієнтаційних» послідовників називає це здобуванням «приятелів» для України... забуваючи доведену історією непорушну політичну істину, що нації не мають приятелів, нації мають лише інтереси.

З уваги на вищесказане насувається такий висновок: кінець всяким т. зв. орієнтаціям. Навіть саме окреслення «орієнтація» має бути радикально викорінене з нашого політичного слововживання. Політична доля українського народу повсякчасно, тобто у кожній ситуації, має бути тільки в руках українських патріотів-державників.

ших народів заживуть вільним і щасливим життям у незалежних національних державах; заживуть життям, яке на практиці буде відображати людську гідність і справжню повагу людини до людини; буде відображати рівноправне і рівноцінне партнерське співробітництво усіх наших вільних народів.

**ЧАСТИНА
ДРУГА**

*В українську державність ми віруємо,
українську державність ми ісповідуємо, —
в її неминучості ми переконані.*

Симон Петлюра

*Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі
її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить
нації, коли ми самі нацією не схочемо бути.*

Вячеслав Липинський

ЧОГО УЧИТЬ НАС НАШЕ НЕДАВНЕ МИНУЛЕ?

Період збройної боротьби за українську незалежну соборну державу в 1917-1921 роках був вагомим історичним поштовхом, який значно прискіпив широко розгорнений процес національного і політичного відродження України. Цей процес у різних виявах і формах, відповідно до кожночасно наявних внутрішніх і зовнішніх умовин та обставин, безперервно продовжується як всебічний процес української визвольної революції, тобто тотальної національної боротьби; нині вже ніхто з національно свідомих українців у тому не сумнівається, що цей визвольний процес буде успішно завершений, здобуттям та закріпленням незалежної соборної Української Народної Республіки.

У вступі до цієї частини наших роздумів спробуймо: а) зробити короткий екскурс в українське національно-політичне недавнє минуле, йо-

го по можливості об'єктивно оцінити; б) короткими штрихами згадати про тогочасне національне, політичне й державне становище України, про наші тогочасні внутрішньо- і зовнішньополітичні шанси, про важливіші причини української державної поразки за революційних 1917-1921 років; в) пов'язати тогочасні вузлові українські національно-державні проблеми з нашим національним і політичним сьогоденням (пам'ятаючи про історичний ланцюг: минуле-сучасне-майбутнє), їх об'єктивно порівняти, скеровуючи наш політичний погляд вперед, у наше майбутнє . . .

Тут зробимо перше твердження: у нашому політичному мисленні важливо нам повнотою усвідомити, що перша найважливіша причина поразки української державности доби Української Центральної Ради¹, Гетьманату і Директо-

¹ В ім'я історичної правди треба сказати, що на розвиток тогочасних політичних подій в Україні, м. ін., негативно вплинуло те, що Центральну Раду очолив і нею керував Михайло Грушевський. Він, найвидатніший український історик, неперевершений організатор наукової праці у Львові і в Києві, але водночас історична постать, що, побіч видатного письменника Володимира Винниченка, відіграла трагічну роль в українській революції 1917-1921 рр.

Хаотична революційна доба, з сильними елементами анархії, вимагала не лише далекозорой української державницької політики, а також і твердої керівної руки у повсякденній політиці. А Грушевський, на мою думку, далекозорим державним мужем, а навіть політиком не

рії лежить у нас самих; не так через загарбників ззовні (це одна з другорядних причин), а насамперед таки через нашу тогочасну низьку національну самосвідомість, через політичну незрілість нашої провідної верстви, через брак досвідчених, всеукраїнського масштабу *організаторів*, політичної, державної, а зокрема військової ділянок нашої країни: ми не зуміли закріпити за революційних років відновлену державну незалежність. Здійснилися були пророчі слова Тараса Шевченка: Україна пробудилася до державного життя окраденою лукавими сусідями-ворогами. Через понад двосотлітню крадіж і винищення росіянами мозку нашої нації — української провідної верстви — ми як нація були тоді ще на межово-перехідному політичному становищі (тут скористаюся дуже влучним, на мою думку, окресленням Пантелеймона Куліша), ми були поміж тим, що «становить націю в розумінні етнографічному», а тим, що «становить націю в розумінні політичному»².

Загальну настанову до українського незалежного державного життя, політичну непідготованість нашої тогочасної провідної політичної вер-

був. В політичних справах Грушевський був великим наївняком, що наявно було доведене пізніше (1924), коли він політично капітулював перед російським займанцем.

² Юрій Лавріненко, *Зруб і парости*. В-во «Сучасність», Мюнхен, 1971, стор. 163.

стви, її нестійкість, страх перед історичною відповідальністю, брак непохитної віри і волі в історичну конечність побудови української незалежної держави — характеристично відображають, м, ін., такі тогочасні документальні окреслення, викладені в Універсалах Української Центральної Ради:

І тепер, Народе Український, нас приневолено, — мовиться в I Універсалі, — щоб ми самі творили нашу долю...³

А в II Універсалі сказано:

Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те, щоб не одділяти України від Росії, щоб вкупі з усіма народами її прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її...⁴

Сказано ясно і недвозначно. З нинішнього українського державницького погляду, — без заглиблення у наше тогочасне національне, внутрішньо- і зовнішньополітичне становище, — процитовані слова з обох універсалів яскраво відображають нашу тогочасну українську політичну дійсність, тобто відображають нашу велику політичну наївність та недосвідченість; вони

³ Дмитро Дорошенко, *Історія України 1917-1923 рр.*, т. I. Ужгород, 1932, стор. 91.

⁴ Дмитро Дорошенко. Там таки, стор. 115.

документують повну орієнтацію політики Української Центральної Ради на демократичну Росію, на Росію, яка фактично не існувала. Керівні політики Центральної Ради (правда, не всі) вважали, що політична автономія України в рамках федеративної російської держави є тогочасним максимальним українським досягненням⁵.

Ще більшою політичною ілюзією було тоді орієнтуватися на Росію минулу, що наявно задокументовано у Грамоті гетьмана Павла Скоропадського (від 14 листопада 1918), де, м. ін., мовиться:

...Їй першій (Україні, — М. Б.) належить виступати в справі утворення всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення великої Росії...⁶

⁵ У цьому контексті варті нашої особливої уваги ще такий тогочасний характеристичний факт. У першому Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради пристрасно дискутовано питання: «...чи Генеральний Секретаріат має здійснювати автономію України, чи тільки підготовляти для неї 'підвалини'...» (Павло Христюк, *Замітки і матеріали до історії української революції*, т. I, вид. 2-ге, в-во Чарторийських. Нью-Йорк, 1969, стор. 77). Названий автор там таки подає, що Борис Маргос, тогочасний генеральний секретар земельних справ, категорично заявив, що він може, перебуваючи в Генеральному Секретаріаті, тільки «підготовляти 'підвалини'»...

⁶ Дмитро Дорошенко, *Історія України 1917-1923 рр.*, т. II. Ужгород, 1930, стор. 414-415.

Насувається наступне твердження: з таким цілеспрямованим, з такою недержавницькою настановою, з такими неукраїнськими політичними позиціями, з такою нашою практичною непідготованістю — українська незалежна держава не могла бути закріплена, вона не могла існувати.

Але водночас є конечним тут сказати, що спрощеними й однобічними є твердження деяких наших публіцистів і політичних діячів (передусім з монархічного і націоналістичного таборів), що, мовляв, лише наші соціалістичні діячі відповідалі за поразку української державности за революційних років. Це проблема значно глибшого і складнішого характеру; вона заслуговує окремої, докладнішої студії. Тут лише коротко: поперше, вона у нашій м'якій, сантиментальній національній ментальності⁷, у нашій тогочасній недостатній національно-державній

⁷ Дуже влучне порівняння української ментальности з ментальністю західних державних народів подає Дмитро Донцов: «Хтось десь сказав, що з великих націй англієць любить свій рідний край мов жінку (за котру зобов'язаний дбати), француз — як коханку (для якої хоче посвятити все), а німець як стару мати (яку повинен утримувати). Я б додав до цього, — каже Донцов, — що українець любить рідний край, як стару няню, яка для нього (а не він для неї) має багато речей робити, і на груди якої міг він виплакати своє переповнене горем серце...» (*Націоналізм*. Львів, 1926, стор. 117).

Доречно буде тут додати також цікаве порівняння української ментальности з ментальністю російською,

самосвідомості, у нашому провінціальному анархо-індивідуалізмі; подруге, за наступних періодів: а) Українська Держава на чолі з гетьманом була керована консервативними елементами; б) Директорія мала національно-демократичний (коаліційний) характер; потрете, наша тогочасна політична провідна верства повнотою (соціалістичного, консервативного і національно-демократичного періодів) не мала державно-політичного досвіду, а його здобувається практичною працею, наполегливими зусиллями, традицією поколінь. Нашій тогочасній провідній верстві насамперед бракувало українського державницького мислення. Було велике задурманення імперіяльною російщиною взагалі. Бракувало нам глибокого політичного закорінення і віри у власні сили нашого народу, віри у себе самих; проговорі бракувало державного погляду на наше майбутнє; не було чіткої практично-державної програми дії, яка повинна була зосереджуватися на таких трьох тогочасних національно-вузлових проблемах: а) найшвидше налагодити справне функціонування української регулярної армії; б) радикально розв'язати проблему зе-

яке знаходимо в Миколи Хвильового, в його оповіданні «Редактор Карк». Хвильовий устами Карка висловлює, м. ін., таке твердження: «Так! Ми Україну прогавили тому, що в нас немає північної жорстокости. Ми романтики, ми не політики'...» (Юрій Бойко, Микола Хвильовий. *Вибране*, т. I. Мюнхен, 1971, стор. 117).

мельного питання; в) налагодити зовнішні дипломатично-політичні взаємини.

На наших «верхах» було тоді забагато політичної наївності різних ілюзійних «орієнтацій» на чужі сили (Центральні Держави, Антанта, Росія, Польща . . .), зайвої внутрішньої боротьби за зовнішні рами й устрєві форми, а не за саму суть справи: насамперед закріпити та забезпечити українську незалежну державу. Замало було тоді у нас політичних діячів державного, а не «отаманського» масштабу, котрі від самих початків революції послідовно були б творили засоби власної організованої політично-державної сили: українську регулярну армію, яка в тих революційних роках могла бути єдиною гарантією закріплення нашої державности.

Не для полеміки, а для пригадки історичного факту віднотуємо, що пляни і заходи Миколи Міхновського в справі організації української регулярної армії з боку тодішніх діячів Української Центральної Ради не були ними підтримані.

І на якого лиха цей Міхновський організує військо, — говорили тоді в колах Центральної Ради. — Він до того доорганізується, що якогось генерала над нами поставить. Ми вже, мовляв, з французької революції знаємо, до чого цей

мілітаризм в часах революції доводить. Ми до цього ніколи не допустимо⁸.

Більш «романтичного», тобто політично наївного розуміння української революції, а водночас більшої шкідливої політичної короткозорості, мабуть, не могло бути.

Резюмуючи всі вищенаведені дані, можемо сказати, що найголовнішими помилками і хибами політики Української Центральної Ради були: 1) засліплене політичне тупцювання в тупику російських імперіяльних махінацій, замість одразу сміливо повнотю стати на ясні позиції української державности; 2) брак національно-державницької самодисципліни, отаманщина, політична короткозорість, перманентний хаос у соціально-економічній політиці.

Політику Гетьманату характеризували: а) брак власної української державної концепції; б) політичне відірвання від українського народу та майже цілковите опертя на чужу силу, що в остаточному результаті мусило привести до повної політичної катастрофи.

Дехто з наших істориків, а за ними й політиків, вважає, що головна причина поразки української державности революційних часів лежить у тому, що ми не зуміли розв'язати практично

⁸ Сергій Шемет, Микола Міхновський, *Хліборобська Україна*, кн. п'ята. Відень, 1924-1925, стор. 17.

проблему влади⁹. З мого погляду таке твердження дуже дискусійне. Бо без належної і достатньої організованої політичної та військової сили не може існувати і діяти *жодна суверенна влада* (цю істину клясично потвердили історичні події 1941 року, що відбувалися після проголошення відновлення української держави).

Влада є лише короною організованої політичної сили (політичні партії, військо, державна адміністрація); вона є тільки виконавчим органом політичної та військової сили. Тому найважливішою проблемою до розв'язання в Україні була тоді, є тепер і буде в майбутньому — проблема всенародної організованої політичної та військової сили.

Усе ж таки при критичному розгляді тієї доби не забудьмо віднотувати важливий морально-політичний позитив: історично-виховне значення має те, що два періоди української державности (Центральної Ради і Директорії) мали демократичну систему правління. Для України у тодішній надзвичайно складній зовнішньо- і внутрішньополітичній ситуації, мабуть, найкориснішою була б система військової диктатури, звичайно, на короткий, переходовий час, на час закріплення відновленої держави. Одверто тре-

⁹ Іван Лисяк-Рудницький, *Між історією й політикою*. В-во «Сучасність», Мюнхен, 1973, стор. 336.

ба сказати, що за тогочасних революційних років до демократичної системи державного правління — ми політично ще не дозрілими.

Цієї інколи конечности, тобто військової диктатури, нам не треба ні боятися, ні соромитися. Навіть серед державних народів у кризових ситуаціях, коли політичні партії через внутрішні роздори, розбиття й нетолерантність не здатні чи не спроможні виконувати свої властиві політично-державні функції, в ім'я національних інтересів їх (ці функції) перебирає й виконує армія. У майбутньому, зокрема у революційному часі, мабуть, знов будемо стояти перед конечністю військової диктатури, як це було в 1917-1921 роках. При цьому належить підкреслити, що військова диктатура і диктатура однієї політичної партії — в засаді дві зовсім різні речі. Перша у кризових політичних ситуаціях — є конечним національним злом, яке повинно вести до загального політичного відродження; друга — є шкідливим національним злом, яке завжди веде до примітивізації національного життя та до цілковитого політичного занепаду¹⁰.

Другою щодо важливості причиною поразки нашої державности 1917-1921 років є геогра-

¹⁰ Мимохіть насуваються такі запитання: невже ж для упорядкування українського політикуму в діаспорі також конечна «військова диктатура»? Невже ж наші політичні діячі не відчують, що політичний резон ви-

фічно-стратегічне і геополітичне положення України. Дотеперішня історія нас учить: хто володіє Україною, той володіє всією Східною Європою. Цю геополітичну істину традиційно за своїла і глибоко закарбувала собі російська імперіяльна провідна верства (різних часів і різних кольорів). Вона рафіновано і нахабно, зокрема за переломових революційних років, робила настирливі старання і брутально-насильні агресивні заходи, щоб не випустити Україну зі своїх хижацьких рук, щоб наново її загарбати і поневолити та закріпити на провінційно-підрядному статусі: Малоросії або УРСР.

Третьою безпосередньою причиною поразки нашої державности, що впливала з двох попередніх, було те, що за революційних років Україна не мала жадної підтримки від західних держав. Переможці першої світової війни — держави Антанти до відновленої української незалежної держави поставилися були наскрізь негативно, а то й вороже¹¹. Спочатку Антанта за-

магає, щоб ми діяли злютовано, єдиним національно-політичним фронтом, щоб проти окупанта нашої Батьківщини ми протиставляли всі наші сили, на всіх секторах, у всіх можливих формах та виявах.

¹¹ Вудро Вілсон, тогочасний президент США і провідний політик Антанти, — у його «14 пунктах» побудови миру, базованого на т. зв. праві самовизначення народів, — права на державну незалежність Україні не визнавав. У своїх «пунктах» проблему України,

попадливо усіма силами намагалася повернути на світову арену засуджену національно-визвольною революцією до розвалу «єдину неподільну Росію» білого кольору. Дещо пізніше, після інтервенційної поразки, держави Антанти до східноєвропейського комплексу зайняли «вичі-

проблему української самостійної держави він трактував як внутрішню проблему Росії...

Тогочасні українські політичні діячі у своїй безкритичній наївності не могли зрозуміти Вілсонові подвійної мірки, що, наприклад, Польща і Фінляндія, за його програмою, мали право на державне самовизначення, а Україна такого права не мала; вони не могли зрозуміти, що українська незалежна держава у Вілсоновій інтерпретації «порушує» рівновагу політичних сил на Сході Європи, а це не було у тогочасному американському державному інтересі. (Нині кожний об'єктивний спостерігач бачить і знає, що така політика була також і не в американському, а тільки в російському імперіальному інтересі.)

У цьому контексті є доречним пригадати таку характеристичну «подроблицю»: президент Вілсон, їдучи на мирову конференцію до Версалю (1919), взяв з собою дорадників-представників 32 народів, але українець між ними не було; на адресу українців Вілсон мав тоді сказати таке: «Це не є ніякий народ; він здатний тільки до сварки і доносів, а сам не знає, чого хоче» («Заклик Головного Отамана», газ. Січ. Чикаго, 1924, ч. 22, стор. 5). Така Вілсонова «оцінка» якоюсь мірою могла стосуватися деяких наших тогочасних політиків, але ображати весь український народ з боку Вілсона було щонайменше політичною некоректністю й упередженою зарозумілістю. Запитаймося: на якому рівні національної і політичної свідомости був американський народ під час його визвольної боротьби за державну незалежність або пізніше, під час громадянської війни?

куючо-невтральну» позицію, яку тоді клясично окреслив Вінстон Черчил: західні держави, мовляв, приглядалися, як «Схід Європи варився у власному сосі»¹².

Про тогочасну німецьку, а дещо пізніше польську «допомогу» Україні в нашій історичній літературі написано багато. Тут згадаємо лише коротко: для незакріпленої української держави ці «допомоги» мали фатальні наслідки; і німецька, і польська мілітарні інтервенції своїм загальним наставленням і грабіжною окупантською практикою серед значної частини українського населення великою мірою підірвали довір'я до української влади та до репрезентованої нею держави.

Отож у такій тогочасній внутрішньоукраїнській ситуації, у такій міжнародній обстановці велика тогочасна історична шанса, зумовлена визвольною революцією в Російській імперії, не була нами використана. Україна була знову насильно загарбана; на наших центральних і східних землях запанував спадкоємець російського білого імперіялізму: російський червоний імперіальний деспотизм і беззаконня. Західні українські землі окупувала Польща; Карпатська

¹² Мирослав Прокоп, *Україна і українська політика Москви*. В-во «Сучасність», Мюнхен, 1956, стор. 20.

Україна опинилась під чехо-словацьким, а Буковина під румунським пануванням.

Масові селянські повстання, що спалахували по Україні 1921-1925 роках, були лише припіз-неним одчайдушним опором проти загарбників. Державно-політичного становища України вони вже не змінили. Усе ж таки важливо підкреслити, що тогочасна українська повстанська боротьба в загальному національно-політичному балаян-сі 20-их років дала також певні позитивні на-слідки.

Поперше, ця повстанська боротьба докумен-тувала перед зовнішнім світом, що український народ збройно протестував проти російського загарбника.

Подруге, та боротьба примусила Москву та її адміністрацію в окупованій країні зробити деякі поступки: в національному, культурному і еко-номічному питаннях¹³.

Потрете, найвагоміше, навіть у безвиглядній ситуації на перемогу українські повстанці в нерівній боротьбі з окупантом платили своїм жит-тям; вони свідомо гинули, щоб українська нація

¹³ Пізніший розвиток подій на Україні наявно по-казав, що ті поступки були лиш підступним маневром Москви, щоб хвилюю неутралізувати й ошукати про-буджене революцією українське населення, щоб тим ча-сом адміністративно, економічно й політично опанувати Україну та закріпитися на українському ґрунті.

була вільною; бо тільки кров, проллята за волю, злютовує націю в моноліт; коли серед нації бракує охочих до жертв крові — це є ознакою її занепаду.

Важливо нам усвідомити, що без збройних визвольних змагань (17-21 рр.), без повстанської боротьби (21-25 рр.) не було б того глибокого національного зрушення, не було б намагань всебічного вияву українського відродження, що навіть у підневільних умовинах наблизило нас до рівня модерної державної нації.

Та недовго проіснував розквіт українського відродження. Потужне зростання революцією пробудженої нації налякало Москву. Прийшла драстична зміна курсу національної політики. Наступило нечуване в історії нищення української нації; прийшли жахливі 1932-1933 роки, за яких від навмисне створеного голоду, по-диявольськи запланованого і безпощадно запровадженого московським імперіяльним центром, Україна зазнала мільйонових втрат населення¹⁴;

¹⁴ Число жертв голоду в Україні 1932-1933 рр. визначають по-різному, наприклад, Д. Соловей, М. Приходько і П. Г. Чемберлен подають максимальне число 4-5 млн, тобто 15% населення УРСР. (*Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина, т. 2. Париж—Нью-Йорк, 1955-1957, стор. 406); В. Кубійович подає, що в наслідок голоду вмерло до 3 млн українців, з них до 2,5 млн на території УРСР; в наслідок репресій знищено 1 млн; за межі України заслано 2-3 млн (*Енцик-*

прийшов період масового знищення й терору 1937-1938 років.

Насильно «відновлена» і формально «модернізована», ніби як еманация нової революційної доби, російська імперія у кшталті т. зв. Союзу Радянських Соціалістичних Республік фактично залишилася до сьогодні єдиною колоніальною імперією на земній кулі; вона у брутальному підкоренні тримає усі східноєвропейські, кавказькі країни, Центральну Азію й Сибір. Вона з нечуваною жорстокістю розправилася з Україною: масовим голодом, примусовим виселенням і репресіями винищила національно свідомішу частину українського селянства, поголовно знищила українську провідну верству; діячів науки, культури, літератури і мистецтва; зліквідувала громадсько-політичних діячів, українських єпископів і духівництво . . .

Розпачлива спроба деяких провідних українських комуністів (О. Шумського, М. Хвильового, М. Скрипника, О. Карпека та ін.) обороняти окрему особовість української нації та її при-

лопедія Українознавства, т. 1. Мюнхен—Нью-Йорк, 1949, стор. 152); документальні дані про голодове народо-вбивство на Україні, треба гадати, знаходяться в московських архівах. Ми переконані, що раніше чи пізніше вони опиняться в українських руках. Бо один з найбільших злочинів людства, поповнений російсько-комуністичними злочинцями, мусить бути повнотою збережений для нащадків.

родні інтереси, бодай якоюсь мірою надати імпортованому і насильно насадженому росіянами «соціалізму» своєрідного змісту й українського обличчя — була Москвою безпощадно придушена як «буржуазно-націоналістичний ухил»... Московський імперіальний центр ще черговий раз брутально продемонстрував, що він не визнає жадного міжнародного чи міждержавного партнерства, а толерує тільки повне підкорення.

Нині вже для кожного повинно бути ясно, що для Росії ніхто не може бути рівноцінним партнером; для Росії, як, м. ін., також показав повоєнний досвід з її васальними державами, можна бути тільки тотально підкореним слугою.

Для повнішого відображення тогочасної ситуації на Наддніпрянщині слід пригадати, що в 20-их і на початку 30-их років відбувалася в нашій країні затяжна боротьба двох національно-політичних концепцій, двох політично-культурних течій: української (національної) і російської (імперіальної); відбувався бій за національно-державну самостійність народу, за національний характер української людини, за її духові й матеріальні цінності. Розмах оборонної боротьби проти російської гегемонії на Україні охопив був різні галузі національно-громадського, релігійного, літературно-мистецького, культурного, наукового та економічного життя.

За тих буремних часів, часів зтяжної боротьби двох протилежних світів, українського і російського, з'явився історичного значення політичний лозунг: Геть від Москви! Автор його, український комуніст Микола Хвильовий, вже тоді глибоко збагнув справжню суть російського загартбницько-імперіялістичного комунізму; він пішов з ним на нерівний бій; бій, який безперервно триває донині... Тому політичний лозунг Хвильового для нас і сьогодні дуже актуальний.

За того періоду національно-державного визвольного процесу важливу роль відіграла Спілка Визволення України, зокрема її голова Сергій Єфремов; він, як і Симон Петлюра, був принципово непримиренним українським патріотом-державником. Уже тоді Єфремов був глибоко переконаний, що українські національно-державні інтереси і російський імперіяльний комунізм — речі несполучні, що між ними не може бути жадних компромісів. На таких яскраво національно-державницьких позиціях народжувались і формувалися Спілка Визволення України і Спілка Української Молоді.

У нашій політичній літературі про роль СВУ і СУМ-у гостро перехрещуються два екстремні погляди: перебільшено ідеалізований та стовідсотково заперечний (мовляв, СВУ і СУМ-у взагалі не було; була лише препарована більшовицька провокація...). Вони обидва, на нашу

думку, віддалені від істини. На підставі перевірених різних свідчень сучасників та деяких матеріалів¹⁵ можна бути певним, що СВУ і СУМ фактично існували і політично діяли.

(Найвищий час, щоб послідовники обох крайніх поглядів справу СВУ і СУМ-у залишили історії. Нових аргументів нині ніхто з них не подає, а постійне повторювання давно відомих полемічних тверджень та однобічних коментувань не служать істині; вони тільки непотрібно загострюють наше політичне сьогодення.)

Головне завдання СВУ було відбудувати Українську Народну Республіку з парламентарно-демократичною системою правління. До здобуття цієї мети СВУ плянувала:

- а) провадити мобілізацію всіх патріотично настроєних елементів на Україні;
- б) опанувати через своїх людей найважливіші радянські організації та установи і вишуку-

¹⁵ *Спілка Визволення України* — стенографічний звіт судового процесу. Видавництво «Пролетар», Харків, 1931. Факт існування СВУ і СУМ-у підтвердили: а) учасники Похідних Груп ОУН (обох фракцій) у 1941-1942 рр., котрі у своїй організаційно-політичній роботі на центральних і східних землях України часто зустрічали колишніх членів СВУ і СУМ-у і співпрацювали з ними; б) достовірні свідчення ряду осіб, що після другої світової війни були опинились на еміграції, а до справи СВУ і СУМ-у ставились об'єктивно і були без жадних упереджень.

вати прихильників у радянському апараті на Україні;

- в) готувати кадри, які слушного часу могли б керувати революційною акцією і повстанням;
- г) ширити національну ідеологію серед широких шарів людности, а для цього проникати до радянських видавництв і редакцій, до літературних і мистецьких угруповань, творити хори, драматичні гуртки, освітні осередки тощо;
- г) інформувати громадянство про політичні події через нелегальне пресове й інформаційне бюро, організоване в Харкові під проводом Миколи Чехівського;
- д) провадити агітацію серед селян і робітників на ґрунті господарських та апровізаційних труднощів, а також і викликати такі труднощі при допомозі своїх людей у кооперативних і господарських організаціях¹⁶.

Ідеологічно-програмово СВУ стояла на демократичних засадах, на засадах активної боротьби за національне визволення; вона відкидала засади комуністичного інтернаціоналізму та класової боротьби. Головним лозунгом СВУ було: *Нація понад клясами, держава понад партіями!*

Усе ж таки не можна твердити, що СВУ і

¹⁶ Микола Ковалевський, *Україна під червоним ярмом*. В-во «Схід», Варшава—Львів, 1936, стор. 81-82.

СУМ за своє чотирирічне існування організаційно й політично були вивершеними формаціями. Навпаки, вони були ще в процесі свого формування. Але з певністю можна говорити про існування організаційно пов'язаних (і не пов'язаних) між собою осіб, а навіть гуртків, однодумців, що хотіли прислужитися справі національного визволення. Революційно-бойовими СВУ і СУМ, як, наприклад, УВО або ОУН на західніх землях України, не були. Вони мали більше «громадський», ніж політично-революційний характер. Особливий вплив на політичне формування СВУ і СУМ-у мав, мабуть, той факт, що ті українські діячі, які цей національний рух заснували і його очолювали, переважно були науковими, культурними і громадськими, а не політичними діячами. Але з українського погляду важливе: вони були переємниками й безпосередніми продовжувачами національно-визвольної боротьби, боротьби за українську державність, активно розпочатої 1917 року.

Шкідливо було б недооцінювати, а то й вилеґітимувати тогочасну всебічно оборонну боротьбу національного табору, як це інколи роблять деякі наші поцейбічні публіцисти і політики, котрі, наприклад, легковажно твердять, мовляв, за міжвоєнного періоду політичний опір і боротьбу «визначали передусім українські націоналісти на західніх землях і українські комуні-

сти самостійники на східніх землях . . . І ті, і ті, покладались на *сили власного народу* (підкреслення автора статті) й принесли найбільші жертви»¹⁷.

Щодо політичної ролі українських націоналістів на західніх землях, то з такою оцінкою можна було б погодитися, хоч не треба применшувати політичної ролі легального сектора боротьби (у тодішній напівдемократичній польській державі така боротьба частково була можлива; вона деякою мірою політизувала й активізувала загал українського населення). Але водночас твердити, що на східніх землях за того часу бувцімто подібну ролю відіграли українські комуністи, називати їх самостійниками¹⁸, котрі покладались на сили власного народу, — м'яко ка-

¹⁷ Богдан Кордюк, *З минулого в майбутнє. Українські Вісті*, Новий Ульм, 1972, ч. 7 (1999).

¹⁸ Правда, можна говорити про українську комуністичну течію незалежницького напрямку, що намагалась оформитися в революційних роках: про Українську Комуністичну Партію (боротьбістів), а відтак про Українську Комуністичну Партію (укапістів). Видатний вплив на політичне формування цієї течії мала праця С. Мазлаха і В. Шахрая *До хвилі (Що діється на Україні і з Україною?)*, видана на початку 1919 року. Діячі цієї комуністичної течії прагнули незалежної УРСР, точніше — вони прагнули бути партнерами, а не підвладними російських комуністів. Після закріплення окупаційного режиму в Україні ці партії примушені були самоліквідуватися і влитися в КП(б)У, яка від самого початку була філіялом російського імперіяльного комунізму на Україні.

жучи, таке твердження базується на ілюзіях, а не на фактах історичних¹⁹. Тогочасні українські комуністи, за словами Володимира Винниченка, були переважно чесними наївняками, котрі «... повірили Москві, хотіли творити нове життя, соціалізм на Україні і по всьому світу...»²⁰; вони політично були ідейними інтернаціоналістами, які в ім'я «загірної комуни» пожертвували державною незалежністю України; були, за словами Миколи Хвильового, «найциріщими комуністами...»

Вищесказаним не маю наміру применшувати певного вкладу декого з українських комуністів у тогочасний процес українського національного відродження. Навпаки, вважаю, що міжвоєнний, як і наступні періоди, належить оцінювати об'єктивно й диференційовано, стосуючи національно-державний, а не груповий критерій, зберіга-

¹⁹ За нашого часу, часу переможного походу національної ідеї в світі, комуністичні партії деяких країн переходять з «інтернаціонально»-проросійських на національно-самостійницькі позиції та стараються служити національним інтересам своїх народів. Наприклад, комуністичні партії Югославії, Китаю, Італії, Франції та Іспанії. Процес політичного унезалежнювання подейбічних комуністичних партій від російського імперіального диктату може мати немале значення для національного унезалежнювання неросійських народів СРСР та його васальних держав.

²⁰ Володимир Винниченко, *Слово за тобою, Сталіне!* Видання Української Вільної Академії Наук в США, Нью-Йорк, 1971, стор. 240.

ючи ієрархію загальнонаціональних вартостей. Групова виключність з «лівого» чи з «правого» боку політично шкідлива; вона непотрібно заго-струє українську внутрішню ситуацію, а декого, політично несвідомого, вводить в оману. У націо-нально-визвольному процесі має бути місце і для «правих» і для «лівих». Звужування чи при-меншування фронту української визвольної бо-ротьби як у минулому, так і в сучасному, наявно підкреслює нашу політичну легковажність та брак відповідального національно-державного мислення.

✧

Яку ж політичну ролю відіграли УВО і ОУН на центральних і східних землях України? На це питання нелегко відповісти; їхня діяльність була надто закрита таємницею глибокої і на дов-гу мету будованої конспірації. Вона, мабуть, ні-коли не буде достатньо висвітлена. Безперечним фактом є, що наполегливі намагання цих органі-зацій, зокрема їх керівника Євгена Коновальця, розбудувати революційно-підпільний фронт бо-ротьби проти російсько-комуністичного окупан-та так, як він був розбудований проти польсько-го, — не були успішними. Тим не хочучи сказати, що вони там не пустили свого коріння. Ні: від самих початків і УВО й ОУН на східних землях

України мали в різних секторах національного життя своїх ідейно відданих людей²¹, що були глибоко законспірованими точками опору, які, значною мірою ідейно унапрямували і політично скріплювали процес тогочасного українсько-го національного відродження.

Не забудьмо ще підкреслити, що особливу історичну роль у політичному формуванні всеукраїнського фронту визвольної боротьби в новіших часах відіграли Симон Петлюра (до 1926)

²¹ В архіві автора знаходиться важливий документ-свідчення (від 20. 8. 1968) Осипа Навроцького, члена Начальної Команди УВО (1920-1926), про конспіративний зв'язок між Ярославом Індишевським, тогочасним крайовим командантом УВО (1924-1926) на західних землях, і Карлом Савричем (псевд. Максимович), що в ті роки був радянським консулом у Варшаві, а опісля віцеміністром зовнішніх справ СРСР. (1933 К. Саврич був заарештований і знищений Москвою).

На з'їзді КП(б)У до цієї теми П. Постишев, м. ін., сказав таке:

«Українська комуністична партія зробила ряд помилок та промахів. В першу чергу українські комуністи не доглянули того плянового розміщення контрреволюційних сил, яке відбувалося на Україні. Так в 1925 р. керманічем народної освіти був явний націоналіст і контрреволюціонер Матвій Яворський. Пішов Яворський, прийшов Озерський, пішов Озерський, прийшов Коник — а всі вони, показалося — були членами української військової організації. Заступником комісара закордонних справ був 1924 р. Максимович. Пішов Максимович — прийшов Петренко, пішов Петренко, прийшов Тур — і всі вони були в осередку української контрреволюційної військової організації» (*Український Націоналіст*. 1934, ч. 2-3-4, стор. 11).

і Євген Коновалець (до 1938). Вони обидва належать до тих небагатьох наших історичних провідних особистостей, котрі глибоко зрозуміли властивість своєї історичної доби, знайшли і виконали в ній своє історичне призначення: вони за кожних умовин організували власні політичні сили народу; за кожних обставин, не чекаючи «слухного моменту», організували і продовжували визвольну боротьбу проти окупантів. Петлюра і Коновалець були фактичними політичними провідниками, які посідали властивості державних мужів: реально і далекозоро оцінювали кожночасні внутрішньо- і зовнішньополітичні ситуації, робили історичні рішення, мали глибоку віру і стійку витривалість на зайнятих національно-визвольних позиціях. Вони бидва поклали тривкі основи для української державности; Петлюра і Коновалець стали символом незалежности України в її боротьбі за державну суверенність.

✱

Вибух другої світової війни, точніше — мілітарний зудар двох імперіялістичних загарбників, — німецько-нацистського і російсько-комуністичного за володіння Україною, — застав наш народ у надзвичайно важкому становищі. У внутрішньому секторі політично вирішальним

число один було те, що в результаті жорстокого винищування Москвою нашого народу, зокрема його національно свідомого активу, Наддніпрянська Україна не мала тоді належної організованої національно-політичної сили, яка відкрито і категорично заступала б українські державні інтереси та безпосередньо керувала визвольною боротьбою народу.

Також великою хобою у тогочасному всеукраїнському національно-політичному балянсі було те, що ті українські політичні сили, які діяли поза межами СРСР, не творили єдиного національного фронту, не було одного українського політичного центру, а в тодішній винятково складній військовій ситуації такий центр був конечний. Формально існуючий, фактично недіяльний тодішній екзильний уряд УНР через свій постійний осідок у Варшаві, зокрема через принизливий для України Варшавський договір (який, до речі, вже на початку 1921 року польським урядом був зламаний) у загальній політичній оцінці, зокрема українців західніх земель, був дискредитований, навіть теоретично не претендував на роллю такого всеукраїнського проводу.

Замість єдиного українського національного фронту проти окупантів, на українській політичній арені фактично залишилися дві надзвичайно гостро взаємопоборюючі групи націоналістів (ОУН під керівництвом Степана Бандери і ОУН

під керівництвом Андрія Мельника). Західньо-українські демократичні партії добровільно залишили поле боротьби: самоліквідувалися. Розкол в ОУН з усіма компромітуючими і трагічними наслідками для внутрішньої боротьби і політична капітуляція українського демократичного табору клясично виявили нашу тогочасну державно-політичну незрілість. Правда, зовнішньополітична шанса 1917-1921 років не повторилася, але з українського боку було продемонстровано, як у такій складній військовій ситуації не треба було діяти.

Поперше, чому наші тогочасні демократичні партії (Українське Національно-Демократичне Об'єднання, Українська Соціал-Радикальна Партія і Українська Соціал-Демократична Партія) не пробували творити підпілля, що значно поширило б національний фронт боротьби проти окупантів. В ім'я історичної правди треба відноувати, що з їх боку в цьому напрямі не було навіть найменших спроб. Наші демократичні партії у жорстокій дійсності виявили повнотою своє морально-політичне безсилля, свою нездатність до конкретних політичних завдань. Вони теоретично і практично капітулювали перед імперіалістичними займанцями.

Подруге, чому наша тогочасна головна політична сила — ОУН не зуміла своєчасно подолати свою внутрішню кризу, що почалася після

вбивства голови проводу Євгена Коновальця, яка у висліді призвела до завершення розколу ОУН та до виникнення з кожного погляду шкідливої внутрішньоукраїнської боротьби.

По-різному оцінюють у нас тогочасний розкол ОУН²², зокрема політичну діяльність Похідних Груп ОУН на Наддніпрянській Україні. Безпе-

²² Наприклад, Ярослав Стецько, голова тогочасного Тимчасового Крайового Правління у Львові, пише, що він уважав і тепер вважає, що розкол ОУН був «необхідною історичною закономірністю, великим позитивом для розгорнення революційної динаміки...» (30 червня 1941. Торонто—Нью-Йорк—Лондон, 1967, стор. 190). Цитована оцінка розколу, на мою думку, відображає короткозорий, груповий, правда, романтично-емоційний, але не визвольно-державницький погляд. Поперше, у тодішній українській дійсності розкол ОУН був великим національно-політичним негативом; у висліді розколу гостра внутрішньополітична боротьба поглинула багато української енергії, багато зусиль, а навіть людських жертв, які на той час були конечно потрібні на зовнішньому фронті боротьби проти окупантів. Подруге, у жадному аспекті історія не виправдала розколу ОУН. Навпаки, нині кожній політично свідомій людині є самозрозуміле, що український національний інтерес вимагає негайного привернення організаційно-політичної єдності ОУН. Потрете, для кожного українського політичного діяча повинно бути вже зрозуміле, що не розколи, не політичне розбиття, а тільки спільний всеукраїнський фронт є konieczністю для розгорнення визвольної боротьби; справа унезалежнення української держави є справа усього українського народу, його визвольного авангарду: усіх українських політичних сил, а не одної партії чи групи. Бо українська незалежна держава має бути спільним добром усіх її лояльних жителів.

речним фактом є, що розкол ОУН був тільки на користь нашим національним ворогам; він був великим морально-політичним ударом по українських визвольних змаганнях на тогочасному етапі. Політичні наслідки розколу ОУН вже понад чотири десятиріччя дуже негативно відбиваються на загальноукраїнському політичному розвитку як у практичному, так і в теоретичному аспектах. І що найважливіше: розкол ОУН повернув українське політичне життя на нижчий, примітивний рівень, який не відповідає нашому загальному національно-культурному рівневі; він впровадив в українську дійсність методи політичного безкультур'я, своєю практикою спричинився до девальвації громадсько-моральних засад, легалізував її. Можна також твердити, що розбиття українського націоналістичного руху є однією з головних причин сучасного українського політичного безладдя у діаспорі.

На початку розкол ОУН на західніх землях так дошкульно, як на східніх, не відчувався, бо там підпільна мережа була тоді майже повною в руках «бандерівців»²³. Інша ситуація була

²³ Доречним буде тут навести з тих часів таку цікаву подробицю: напередодні війни Німеччини проти СРСР (червень 1941), на одній підпільній зустрічі в Стрийщині, під час обговорення загального політичного становища, особливо закарбувалися в моїй пам'яті такі слова керівника зустрічі: «На випадок німецько-радянської війни і приходу німецької армії на україн-

на центральних і східних землях, де, як уже сказано, ОУН не була розбудована. Вже від початку німецької окупації учасники похідних груп обох націоналістичних організацій запопадливо старалися її там дубльовано розбудувати, стосуючи часто гострі методи взаємопоборювання. «Серединою українського організму, — пише один активно заангажований учасник тогочасних подій на центральних землях, — проходить важкий розтин, який ділив, паралізував і зв'язував кожну акцію»²⁴. Для загалу українського населення це крайньо нетолерантне, групове суперництво було незрозуміле, чуже.

— Ми на таку «допомогу» не чекали, — говорили тамтешні політично свідомі українські патріоти.

Потрете, провід однієї частини ОУН не мав тоді (і не міг мати) авторитету всеукраїнського політичного проводу, складеного з представників усіх політичних сил, принаймні обох частин ОУН. Ця наша тогочасна національно-політична

ські землі ми маємо негайно опановувати політично-державне життя країни, а німецьким офіцерам і воякам треба говорити, що ми 'бандерівці'...» Я тоді думав, що це законспірована пароля («кличка»). Щойно пізніше, уже після 30 червня, прийшло на Україну «розконспірування» розколу ОУН; виявилось, що, крім «бандерівців», є також «мельниківці»...

²⁴ Я. Шумелда, Похід ОУН на схід, збірник ОУН 1929-1954. На чужині, 1955, стор. 257.

слабкість дуже дошкульно відчувалася як на внутрішньоукраїнському, так і на зовнішньому секторах.

Зайніційована ОУН під керівництвом Степана Бандери спроба відновлення на західніх землях української держави була німцями брутально задушена. У німецькій т. зв. Новій Європі не було місця для української незалежної держави на базі рівноправного партнерства, ба щобільше — навіть васальної, якими, наприклад, тоді були Румунія, Словаччина, Угорщина і Хорватія. За тодішніми німецькими політичними плянами, Україна мала стати для Німеччини т. зв. життєвим простором, колоніальним тереном для поселення німецького «герренфольку». У висліді цих божевільних німецьких плянів українська нація, як окрема національна, політична і культурна особовість, мала перестати існувати²⁵.

Стосовно акту проголошення відновлення української держави, Тимчасового Крайового Правління у Львові, підготовки і перебрання кра-

²⁵ На початку 1942 року, вже у підпільній ОУН, була мова про секретну німецьку інструкцію, у якій мало писатися, що на окупованій Україні німці мали реалізувати такий плян: 1) переважна частина українського населення мала бути насильно виселена до Центральної Азії; 2) частина, головне молодь, мала бути вивезена на примусову працю до німецького Райху; 3) лише незначна частина українців мала залишитися в Україні і бути чорноробочою силою; вона мала «покійно служити» німецьким колонізаторам.

йової адміністрації на західних землях, зокрема стосовно політичної акції Похідних Груп ОУН, в ім'я історичної правди треба сказати, що від самих початків весь комплекс названих проблем мав однобічний, груповий, недержавний характер; відчувався великий морально-політичний тягар розколу ОУН. Події були просякнені атмосферою недовіри і нервовості. Найбільше пригнічувала свідомість: 1) що Україна не мала своєї регулярної армії, єдиної гарантії кожної державної незалежності; 2) що бракувало нам морально-політичної сконсолідованості — найважливішої передумови, яку кожна державно зріла нація у винятково складних ситуаціях практикує як самозрозумілу загальнонаціональну конечність.

Політичне становище, що його декларативно зайняла ОУН під керівництвом Степана Бандери супроти німецьких окупантів, у своїй суті було правильне. На тодішньому етапі іншої української політичної альтернативи не було. Безперечним позитивом акту 30 червня 1941 було те, що вже на початку війни Німеччини проти СРСР він примусив німецький Райх виявити супроти України свої загарбницько-винищувальні пляни, своє справжнє колоніяльне обличчя. Цим не хочучи сказати, що стосовно акту 30 червня та викликаних ним політичних подій немає критич-

них зауважень. Навпаки. На цьому місці обмежуся лише кількома, найістотнішими:

1) Насамперед належить уточнити: чим фактично був акт 30 червня 1941? Вірна історична оцінка каже нам, що він був відважною політичною спробою відновити українську державність, заініційованою однією фракцією ОУН, правда, масово підтриманою українським населенням; цей акт був лише вступним етапом крайового масштабу, він був прологом до соборного проголошення відновлення державної незалежності України, що повинно було наступити в Києві.

2) Коротко про таку «технічну справу», як текст акту проголошення державности: треба одверто сказати, що цей документ як змістом, так і своєю стилістичною побудовою був наближений радше до підпільної листівки чи принагідного звернення, ніж до державно-історичного документу; він був виготовлений нефахово, без відчуття історичної відповідальности, «на коліні»; головною його політичною хибкою є те, що в ньому немає жадного пов'язання з українською історичною державністю: ані з Княжою добою, ані з Козацько-Гетьманською, ані з державністю новішої доби (1917-1921), а зокрема з державними актами 22 січня. Це був останній період української незалежної держави; обов'язково з нього треба було державно-історично виходити.

3) З нашого боку було політичною наївністю тоді думати, що без власної регулярної армії — а німці тільки перед нею могли мати респект — з німецьких окупантів «доконаними фактами» ми зуміємо зробити наших «союзників». Також розрахунок на внутрішньонімецькі ускладнення, на політичні ускладнення і «концепційну» боротьбу між нацистською партією та німецькою армією, від самого початку не мав реальних основ²⁶.

4) Великою політичною помилкою було те, що Степан Бандера, провідник тієї політичної сили, яка проти волі німців проголосила відновлення української державности, досі з не вияснених причин, залишився на еміграції, практично під наглядом німців. Місце Бандери мало бути тоді на Україні, серед свого народу (у гіршому випадку — в одній з нейтральних держав). Такою постановою справи (залишенням Степана Бандери фактично в руках німців) великою мірою послаблювалася тогочасна українська політична позиція як у зовнішньому, так й внутрішньоукраїнському секторах.

5) З боку Тимчасового Крайового Правління,

²⁶ Стосовно цього питання Ярослав Стецько, м. ін., пише: «... наш політичний розрахунок на можливість зміни божевільної політики Гітлера не був без основ, коли враховувати боротьбу концепцій в ОКВ, НСДАП, СС...» (30 червня 1941, стор. 167).

а зокрема з боку Степана Бандери, було політичною помилкою вести нібито «переговори» з третьорядними, некомпетентними німецькими службовцями, підручними Гайнріха Гімmlера, які від самого початку повнотою зводились до передачі ультимативних німецьких вимог: а) відкликати акт проголошення української державности; б) припинити всяку українську політичну діяльність. Для кожного повинно бути самозрозумілим, що на такій політичній платформі українська сторона не могла вести жадних «переговорів» . . .

6) З боку проводу ОУН не було тоді далекосяжного політичного пляну, в якому бралися б до уваги різні можливості політичної дії; у наявному випадку — протинімецької дії. Проголошене відновлення української держави вимагало і зобов'язувало до одночасної державницької послідовної практичної дії, а не літеплих половинчатих заходів, які в практичній площині нагадували початкові політичні кроки Української Центральної Ради супроти росіян. Недостатньо було маніфестаційно проголосити відновлення української держави, а що найважливіше — цю державу водночас треба було гідно боронити, до оборони збройної включно; ініціаторів і творців акту 30 червня зобов'язувала відповідальність перед народом, відповідальність перед історією.

7) Політично дуже короткозорою, а навіть шкід-

ливою була постанова проводу ОУН про повне унааявлення підпільної мережі ОУН на західніх землях. Розконспірування організації значною мірою улегшувало німцям заарештувати багато не лиш провідного, а й середнього активу ОУН, запроторити їх до німецьких концентраційних таборів, де багато з них були по-варварськи замордовані.

Цей перший відкритий німецький удар по українському національно-державницькому рухові радикально «протверезив», правда, дорогою ціною, від німецьких «союзницьких» ілюзій. Німці на Україні своєю брутальною протиукраїнською політикою клясично довели істину, що ворог нашого національного ворога водночас був нашим ворогом . . . Політична ситуація на Україні стала «ясною» . . . Супроти України німці раптово виявили своє справжнє загарбницьке обличчя; вони почали застосовувати протиукраїнський терор, рівним попередньому, російському: масові арешти, розстріли, запроторювання до концентраційних таборів, примусові вивози на невідільничу працю до Райху, безоглядне знищення голодом українців-вояків червоної армії, що здалися були в німецький полон, — ось неповний реєстр варварських масових злочинів німецьких колонізаторів супроти українського народу. Є безперечним фактом, що ця божевільна протиукраїнська політика Адольфа Гітлера

радикально прискіпила ганебний кінець німецького Райху.

Україна була примушена вступити в нову фазу визвольної боротьби, збройної боротьби на два фронти: проти російської і проти німецької імперіяльних потуг. Початковий фронт протинімецької боротьби був досить вузький, самооборонний, який відтак розгорнувся у широкий всенародній рух опору під назвою Української Повстанської Армії.

В українській історично-політичній літературі роля УПА, її вклад у тогочасну визвольну боротьбу українського народу, її успіхи та досягнення, а також її помилки та слабості ще досі, на жаль, достатно не досліджені та не висвітлені. Тут на цьому відтинку ще багато до зроблення. У цьому контексті ми лиш коротко зупинимося на деяких, на нашу думку, важливіших аспектах доби УПА.

Стосовно різниці між УПА і повстанським рухом 20-их років слід сказати наступне. Великим позитивом УПА було швидке виєлімінування анархістичних рухів і романтично-авантюристичної отаманщини. Єдність руху і єдність керівництва — це те основне, що відрізняє УПА від повстанського руху 20-их років. Зумовлене це, з одного боку, силою ворогів-окупантів, які, крім взаємної боротьби, всі зусилля спрямовували проти УПА й українського визвольного підпілля

(отже, дуже велика нерівномірність сил), а з другого боку, браком українських політичних партій та груп, які хотіли б брати на себе тягар такої важкої боротьби. Провідники українського демократичного табору (який практично не існував) уважали за доцільне залишити рідні землі, правда, не всі, і не мати з цією боротьбою нічого спільного. Тим самим УПА залишилася «безконкурентною» формацією. 20-і роки такої концентрації ідей і зусиль не знають.

Про деякі досягнення УПА на зовнішньому відтинку:

1) Задокументування волі українського народу жити вільним державним життям. Відгуки визвольної боротьби на Заході в свій час були, щоправда, невеликі (порівнюючи до зусиль), але вони все ж таки були. В той час, коли на Україні, в Польщі і СРСР поняття «бандерівець» було синонімом української визвольної боротьби, чужинці (західні держави) реєстрували політично-інформаційні дані, які отримували безпосередньо або посередньо (наприклад, через поляків). На жаль, ці дані не завжди були вірні.

2) Збройна боротьба УПА постійно будила також інші поневолені народи російської імперії і мобілізувала їх до спільної визвольної боротьби; численні інформаційно-роз'яснювальні рейди до сусідніх країн були вагомим політичним вкладом у єдиний революційний фронт цих на-

родів. Головні лозунги УПА були: «Воля народам і людині!» «За Українську Самостійну Соборну Державу!» «За відбудову вільних національних держав поневолених народів!»

3) Було видатним історичним досягненням, що без жадної зовнішньої допомоги протягом десяти літ (1943-1953) УПА як збройна політична сила народу була спроможна бити ворогів-окупантів; вона своїми героїчними діями створила нову, славетну сторінку історії українського народу, яку належить назвати — добою УПА. Вояки УПА і члени визвольного підпілля ОУН вказали нам, що державну незалежність не випрошують, а завжди виборюють тільки збройною силою; вони боролися і творили державну незалежність України як реальну можливість . . .

4) Як немаловажний силовий і політичний фактор УПА «діє» ще й сьогодні. Свідчать про це документації ворогів, які не можуть упоратися з «примарою» УПА. Відносно багато (більше, ніж у нас самих) пишуть про це поляки (*Дрога до ніконд, Сили Збройне, Армія Крайова в документах* та ін.), чехи, але й (дещо інакше) більшовики.

5) УПА являє собою важливий козир для української зовнішньої політичної дії. Її існування і дія не допускають можливості причіпати нам налічку коляборантів будь-чиїх (цього не можна б собі уявити, якби не УПА, а тільки

Дивізія!), а вказують на те, чого хоче український народ.

6) До зовнішніх досягнень треба зарахувати прибуття рейдуючих частин УПА на Захід. Понад півтисячі живих людей, які одностайно заявили про свої цілі й цілі тих, хто лишився на Батьківщині, говорять більше, ніж грубі томи документів.

При досягненнях у внутрішньому секторі треба розрізняти між рідними землями й еміграцією.

1) На Україні до таких досягнень треба зарахувати суцільне об'єднання народу довкруги визвольницьких ідей. В умовинах жорстокої окупації і тотальної боротьби з нею вибір міг бути тільки тотальний: або співпрацювати з УПА, або іти з ворогом. Підтримку УПА від народу не дасться виміряти в числах. Але факт багаторічної її дії є доказом всебічної підтримки народу.

2) Переломове історичне значення мала ініціатива УПА в справі політичної, програмової й структуральної реорганізації тогочасного українського визвольного руху на всеукраїнській, надпартійній платформі: відбуття III Надзвичайного Великого Збору ОУН (перехід з авторитарних на демократичні позиції); добровільна відмова ОУН від своєї тогочасної політичної мо-

нополіі; створення верховного керівництва українським визвольним рухом — Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Бо УПА не могла і не хотіла бути армією однієї політичної партії чи організації; вона була справжньою визвольною армією усього українського народу. І це було видатним моральним і політичним досягненням УПА.

3) Уже само існування УПА стримувало окупантів від екстремного терору. Попри бойові акції, які, щоправда, приносили з собою жертви, але і рятували тисячі екзистенцій, УПА була моральною силою, яку ворог мусив респектувати і з якою мусив рахуватися. Він був примушений вдаватися (бодай на словах) до гуманних кличів й аргументів. (Цей аспект у нас мало досліджений, але він має преважливе місце.)

4) Посіяні визвольною боротьбою ідеї залишили без сумніву свій слід. Не можна довести, наскільки УПА і визвольне підпілля ОУН мали вплив на різні вияви опору, на шестидесятників і дисидентів. Але якби не було УПА, всі ці справи виглядали б напевно куди інакше. УПА засвідчила, що й велетнів не треба боятися.

На еміграції досягнення УПА притемнені партійними інтересами. Фактично УПА не вдалося здобути визнання всіх партій та груп. З одного боку, прагнення до ексклюзивності, з другого — заздрість і злоба, часто політична сліпота що-

до зовнішнього козиря, а попри все робота ворожої агентури притемнили ті наслідки, яких можна б очікувати. Певним є, що з появою рейдуючих частин на Заході вдалося розвіяти сумніви щодо існування УПА, які тут і там могли існувати. Також спогади і публікації документів УПА²⁷ (хоч і незадовільні) треба трактувати за поважні досягнення — передусім з уваги на майбутнє.

Про тіні УПА безпосередньо заангажований учасник тогочасної української визвольної боротьби дослівно сказав таке:

Браки відчувалися на кожному кроці; брак достатньої кількості вишколених кадрів, брак доброї зброї і амуніції, вивінування, недостатнє постачання і багато інших. Мабуть, дещо інакше виглядали б справи, коли б ми мали більше політично і інтелектуально вишколених людей. Нам не вдалося впрягти українську еміграцію (зокрема в Америці) до допомоги УПА, не говорячи вже про чужинців. Можливо, треба було доложити більше зусиль до того, щоб не допу-

²⁷ Цінною позицією на відтинку історично-політичної літератури є важливе серійне видання збірників *Літопис Української Повстанської Армії*. За відносно короткий час (від 1977) появилoся дванадцять солідно опрацьованих і культурно виданих історично-документальних книг. Кожна книга з англійськими резюме. Видавничому комітетові й редакторам за виконану роботу належить визнання. Вона заслуговує на широку підтримку української громадськості.

стити до українсько-польської боротьби. Також в справі винищування євреїв УПА повинна була сильніше піднести свій голос в їх обороні. Доволі пізно, невсебічно, а може, й не зовсім кваліфіковано звернено увагу на дипломатичний відтинок²⁸.

☆

Після поразки збройної боротьби доби УПА (1943-1953) в Україні, почавши від 1960-их років, український визвольний рух почав набирати інших форм оборонної боротьби, також «відкритих» форм у рамках теоретично «гарантованих» радянською конституцією, використовуючи базу теорії марксизму-ленінізму, але за той самий зміст: боротьби за національні, політичні і людські права українського народу. Після смерти Сталіна такі форми боротьби були можливі й доцільні. Смуга тотального жаху була пройдена й переможена. Початок нового українського національного самооборонного руху, руху шести-десятиників, прийшов з Києва. У столиці України цим разом почалася відважна мова нового визвольно-державницького націоналізму. Насу-

²⁸ Розділ про УПА опрацьовано на підставі розмов-дискусій з колишнім курінним політвиховником УПА, тепер професором УВУ д-ром Зіновієм Соколюком. За подану допомогу, за численні поради стосовно опрацьованого матеріялу складаю йому щиру подяку.

вається історичного значення твердження: заіснувало переміщення центру українського державницького націоналізму зі Львова до Києва, як офіційно рапортував П. Шелест у Москві²⁹. І це було великою несподіванкою не тільки для Москви та її окупаційно-васальної київської адміністрації, але навіть також для нас, українців у діаспорі.

За сучасної доби української визвольної боротьби особливо важлива роля припала новому політичному явищу: українському Самвидавові. Такі самвидавні позиції, як *Український Вісник* (8 випусків), журнал, що вірно відображав тогочасну політичну ситуацію в Україні, або праця Івана Дзюби *Інтернаціоналізм чи русифікація?* — «меморандум покоління», як її охарактеризував Борис Антоненко-Давидович³⁰, — є вагомими історичними документами українського визвольного процесу самвидавної доби. Подібним документальним виданням є також *Інформаційний Бюлетень Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод* (5 випусків).

Після короткого періоду українського національного відродження Москва знову застосувала варварські репресії супроти українських на-

²⁹ Валентин Мороз, *Лекції з історії України*. Торонто, 1982, стор. 14.

³⁰ Валентин Мороз. Там таки, стор. 74.

ціональних діячів; вона застосовує тривалий погром в Україні: постійні масові арешти творчої інтелігенції, працівників культури та численних українських патріотів. На підставі катебівських беззаконних судилищ запроторюють їх до тюрем, до «виправно-трудових» установ смерти, до спецпсихлікарень, на далекі заслання. Єдиною «провиною» цих патріотів-громадян є: повага і любов до Батьківщини-України, до свободи, до рідної мови, до української культури, до рідної Української Церкви; пошанування національної і людської гідности; відстоювання українських національних прав . . .

Кожний об'єктивний спостерігач нині бачить: перманентне винищування українського народу росіянами, їхньою звироднілою т. зв. комуністичною системою, безперервно триває. Також бачить і знає, що тільки росіяни є головною підпорою сучасної російської імперії-СРСР, що тільки росіяни є панівною нацією, котра, правда, позбавлена політичної свободи, але не зазнає жадної дискримінації, тільки вона єдина користується упривілейованим становищем в імперії.

Росіянин куди б він не подався, — читаємо у передовій статті *Інформаційного Бюлетеня Української Гельсінкської Групи*, — у кожній республіці, у вищій школі послуговується рідною мовою. Українець на своїй землі захлина-

ється в російщині. Росіянин всюди має на рідній мові дитячі садки, театри, кінофільми, — українець на своїй землі про це лише мріє, бореться і сідає до тюрми з тавром націоналіста. Росіянин всюди — від Далекого Сходу аж по Карпати — має свої газети, журнали, книжки, технічну літературу, переклади — українець на рідній землі на рідній мові коли щось і має, то призначене воно зверху на дію у зворотному напрямку³¹.

Також безперечним фактом є, що Україна (як й інші неросійські країни СРСР) нині практично знаходиться на колоніальному статусі; на Україну безперервно скерований тотальний терор цілої імперської машини, яка намагається винищувати все, що українське, все, що має питомі українські властивості; московський імперський центр пляново поповнює на українському населенні «узаконений» геноцид і етноцид. Хіба не вимовними є такі фактичні дані: наприклад, тоді як за останнє півстоліття число росіян у СРСР більше ніж подвоїлося (нині понад 137 млн), число українців досягло ледве 42 млн (в УРСР 36 млн). Запитуємо: де поділося щонайменше 20 млн українців? У нормальних умовах нині число українців повинно становити понад 60 млн.

³¹ Мирослав Прокоп, На новому етапі. *Сучасність*, Мюнхен, ч. 10, 1979, стор. 94.

Цікаво було б почути чесну відповідь на це питання від російських дисидентів³².

☆

Наприкінці повернемося ще коротко до основної теми цієї частини наших роздумів: чого учить нас наше недавнє минуле? — де ми на ряді прикладів на поставлене запитання старалися знайти відповідь. Тепер спробуємо ще раз уточнити деякі, на нашу думку, важливіші аспекти. Отож, наше недавнє минуле нас учить:

Поперше, що причин нашої бездержавности насамперед треба шукати у нас самих. Найголовніша причина лежить у тому, що ми у вирішальних часах, у вирішальних моментах, не здобулися на всеукраїнський державницький консенсус (одностайність). Національне і політичне роз'єднання було головною причиною наших національних поразок, наших політичних невдач. Що через наше національне й політичне роз'єднання ми не зуміли зробити українську незалежну державу реальною політичною дійсністю. Дана нам Провидінням історична шанса

³² Про сучасний український самооборонний рух, про самвидавну добу маємо вже багату літературу, але, на нашу думку, ця доба ще не закінчена, ще не належить до минулого. Тепер у цьому контексті про неї докладніше говорити не будемо. Про цей комплекс проблем буде мова пізніше на іншому місці наших роздумів.

не була нами використана. Що без української державної ідеї, у практичному аспекті, без національного консенсусу, без українського державницького націоналізму, без політичної єдності визвольна боротьба українського народу не буде успішною. Образно можна так сказати: доти не будемо мати української незалежної держави, доки не буде серед українського народу панівною політична свідомість того, що всі вузлові справи української політики мають вирішуватися в Києві, а не в Москві, не в Варшаві, не в Берліні, не у Вашингтоні, не в Пекіні . . .

Подруге, що ми недооцінювали дуже важливого, вирішального питання, питання власних сил: організованої всеукраїнської національно-політичної сили, котра єдина була, є і в майбутньому буде вирішальною у нашій національно-визвольній боротьбі. Що всі наші дотеперішні ілюзійні т. зв. орієнтації на чужі сили мали для України фатальні наслідки, бо, як відомо, з безсильними ніхто не рахується . . . Що без перманентно мобілізуючого політично-визвольного авангарду усієї нації, усіх її організованих політично-творчих сил, наголошуємо «усіх», а не одної якоїсь групи, що без тривкої всеукраїнської національно-політичної бази для тотальної визвольної боротьби за відновлення української державної незалежності — успішне її завершення неможливе.

Потрете, що через державницьку незрілість наших тогочасних політичних провідників (усіх партійних напрямків), яким бракувало насамперед глибокої віри у власні сили українського народу, віри у себе самих, у своє історичне призначення, що через велике задурманення російщиною взагалі,

побили себе ми самі, — як пише Липинський. — Ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх українців об'єднуючу вільну і незалежну Україну провідники нації не сотворили, за таку ідею не боролись і тому, розуміється, така Україна здійснитись, прибрати реальні, живі форми не змогла³³.

Що бракувало нам великих всеукраїнського масштабу *політичних організаторів*³⁴, які непохитно маршували б власним українським державницьким шляхом, шляхом української незалежності, національної солідарності, шляхом боротьби не за порожні слова, за мертві доктрини та за паперові програми, а за саму суть справи: за українську незалежну соборну державу.

Глибоко вивчаймо наше недавнє минуле: учі-

³³ Вячеслав Липинський, *Листи до Братів-Хліборобів*, вид. 2. Видавнича корпорація Булава, Нью-Йорк, 1954, стор. 16.

³⁴ Проблема таких «політичних організаторів» має також і тепер велике значення, зокрема на Батьківщині, а ще більше буде мати в майбутньому.

мося на його помилках і недоліках, щоб їх не повторювати ні тепер, ні в майбутньому; спільними силами творім наше сучасне; совісно виконаймо наш національний обов'язок перед нашим майбутнім.

Хай же менше серед нас буде тих, про яких кажуть, що вони нічого не забули і нічому не навчилися! Навпаки, нехай буде більше таких, що вчаться на помилках своїх і мають мужність визнати їх, щоб надалі їх уникати³⁵!

³⁵ Симон Петлюра, *Статті, листи, документи*. Видано Українською Вільною Академією Наук у США, Нью-Йорк, 1956, стор. 309.

*През незгоду всі пропали,
самі себе звоювали...*

Іван Мазепа

ЩО Ж РОБИТИ?

Попередньо, в першій частині наших роздумів, ми вже вказали, що українська політична проблема, — проблема відновлення української незалежної держави, — нині є гльобальною політичною проблемою. Що відповідно до цього українська визвольна політика мусить бути скоординованою і повинна діяти у гльобальному масштабі. Що нині справа унезалежнення української держави має бути політично присутньою: а) на всіх важливіших місцях, де вирішується і де твориться світова політика; б) українські політичні представництва мають діяти у всіх стратегічно-політичних районах земної кулі, де безпосередньо зударяються і перехрещуються національні інтереси вільних народів з повсякденною російською агресією. Що гльобальному російсько-імперіяльному наступові — конечна гльобально-тотальна українська відсіч; від пасивно-го опору до бойово-революційних акцій включно.

Є самозрозумілим, що ці велетенські завдання зможемо подолати тільки тоді, коли будемо діяти єдиним, скоординованим всеукраїнським фронтом, коли фронт згубної внутрішньої боротьби буде ліквідований, коли всі українські політичні сили будуть мобілізовані й спрямовані

на протиросійський фронт, — фронт, який має бути справжнім українським світовим визвольним фронтом (другим, поцейбічним, фронтом визвольної боротьби). Підкреслюємо: усі наші зусилля, уся наполеглива праця й політична енергія усієї української діаспори мають бути спрямовані на великі історичні завдання, що перед нами: на зруйнування російської тюрми народів, на відновлення української незалежної держави, на побудову незалежних держав усіх поневолених Росією народів.

Що ж робити, щоб з дотеперішнього нашого діаспорального внутрішньогрупового хаосу створити монолітний інструмент української визвольної політики? Чи у наявних умовах української діаспори ми є здатні і спроможні перемогти ці величезні труднощі і перешкоди, що перед нами? Чи здатні ми підпорядкувати все інтересам українського національного визволення? Чи здатні ми перейти цей історичний Рубікон? Попри наш дотеперішній сумний досвід, відповідь має звучати: Так! Здатні. Бо раніше чи пізніше це мусить статися; іншої альтернативи перед нами немає.

Тут потрібне уточнення: на нашу думку, було б утопією прагнути нам до єдності світоглядової чи групово-ідеологічної. Світоглядові різниці нікому не шкодять. Навпаки, вони повинні оживляти й активізувати український політикум.

Нам тут ідеться про досягнення єдності в державницько-визвольній політично-практичній роботі; ідеться про досягнення справжньої національної державницько-політичної єдності, єдності на вищому державницькому рівні; без такої єдності ми не здобудемо й не закріпимо нашої державности.

Ще один дуже важливий аспект: доки ми, українська діаспора, існуємо як політичне тіло, доти Москва буде докладати усіх старань і заходів, щоб ми не були об'єднані. Цю аксіому завжди повинні мати на бачній увазі українські політичні провідники та вся наша політична діаспора.

Шлях до реорганізації і справжнього упорядкування українського політикуму в діаспорі повинен, на нашу думку, бути такий:

- 1) Насамперед створити авторитетну Українську Політичну Комісію, яка всебічно підготує і по можливості у короткому реченні скличе загальний Всеукраїнський Політичний Конгрес з участю делегатів від усіх поцейбічних українських політичних партій, організацій, середовищ та політичних центрів. Найважливіші завдання такого конгресу, на нашу думку, такі: а) толерантно, ґрунтовно і всебічно обговорити весь комплекс української визвольної політики (недавно минулий, сучасний

і майбутній періоди) та зробити об'єктивні підсумки з нього; б) запроектувати новий концепт всеукраїнської політичної дії на сучасне і на майбутнє (скоординований український зовнішньополітичний сектор; весь комплекс української крайової проблематики; безперервні загальноукраїнські поцейбічні акції допомоги Україні); в) своєю політичною вагомістю практично спричинитися до створення єдиного національно-визвольного фронту з єдиним всеукраїнським політичним проводом; г) проголосити український політичний маніфест, спрямований до українського народу на рідних землях й в діаспорі. Такий маніфест мав би документувати початок нової епохи в політичному житті української діаспори; водночас він мав би бути для нас також важливим орієнтиром в нашому політичному сьогодні й на майбутнє.

- 2) Уконституювати всеукраїнську понадпартійну морально-політичну установу (умовна назва: Всеукраїнський Національно-Державницький Сенат). До такого сенату повинні входити уповноважені представники: українського політикуму, наших Церков, науковців, літераторів, журналістів та інших громадських і професійних організацій. Завдання пропонованого нами сенату: а) бути репрезентантом і речником всеукраїнської громадської думки в

політичних справах на внутрішньому секторі української діаспори; б) бути на сторожі морально-етичних засад в українському політичному житті; в) постійно діяти в напрямі посилення міжпартійної толерантності, політичної єдності та творчої співпраці; постачати політичному проводові різні проєкції для важливіших політичних обговорень, рішень та виконання.

Бо з досвіду інших народів знаємо, що в політиці, зокрема у визвольній, вирішальним є не тільки організована політична сила, політичний розум, інтелігентність, здоровий глузд, розсудливість та стійкість, але також вагоме значення має сила серця, моральний аспект... Без відродження української державницької моралі не буде справно діяти український політикум.

- 3) Важливу ролью в справі досягнення української політичної єдності можуть відіграти ініціативні гурти, які повинні уконституюватися по всіх більших місцевостях українського поселення. Українські патріоти-державники різних ідеологічних поглядів та світоглядів, що діють на «низах», повинні сказати щире слово правди своїм партійним провідникам на «верхах», щоб і вони схаменулися, щоб завернули з погубного шляху політичного розбиття і незгоди, щоб ступили на правиль-

ний шлях національної єдності й політичної співпраці.

Не менше важливу роль у справі українського міжгрупового замирення повинен відіграти також позапартійний громадський сектор; з цього боку потрібний організований натиск нашої громадськості, конечно широка громадська ініціатива й моральний натиск нашого політично зрілого загалу. Належить докласти усіх можливих старань і заходів, щоб справу зрушити з мертвої точки; «панцер» льодового закріплення українського політикуму мусить бути проламаний; мусить наступити відродження; ми, уся українська діаспора, стоїмо тепер на важливому історичному переломі, стоїмо перед політичним іспитом зрілості; ділами доведім, що вміємо «правити собою», доведім, що належимо до політично зрілої спільноти; треба нам здобутися на громадську відвагу до започаткування нової сторінки української історії, остання шанса, яку призначило нам Провидіння, мусить бути нами негайно використана . . .

- 4) На всеукраїнській політичній платформі невідкладно створити український інформаційний політичний центр. Практичними завданнями такого центру, на нашу думку, повинно бути: а) об'єктивно інформувати зовнішній політичний світ (політичних діячів, диплома-

тів, пресу) про Україну, про визвольну боротьбу українського народу за свою державну незалежність; б) бути для зовнішнього політичного світу джерелом об'єктивних політичних відомостей про СРСР; в) повсякденно демаскувати підступний, забріханий та ненаситний російський імперіялізм; г) збирати і випускати політичні інформації про життя української діаспори; ґ) періодично видавати український політичний бюлетень — англійською, французькою й українською мовами.

- 5) Започаткувати перманентну загальноукраїнську політичну акцію в обороні України; головна увага якої постійно зосереджувалась би на таких аспектах в Україні: національному, політичному, економічному, літературному, культурному, релігійному та науковому. Базою для такої політичної акції повинно послужити регулярне влаштування студійних конференцій, присвячених згаданій проблематиці. У центрі уваги такої оборонної акції має завжди стояти: безперервна політична активізація українського народу на рідних землях. Національна доцільність і політична корисність такої всеукраїнської акції з кожного погляду очевидна. Найважливіше: безперервна спільна політична акція нашої діаспори в обороні України була б великим всеукраїнським політичним досягненням; вона була б

справжньою морально-політичною допомогою для діючого на Батьківщині українського руху опору.

Пропонований нами концепт загальнополітичного замирення в діяспорі не претендує ні на вичерпність, ні на єдиність. Його, звичайно, можна доповнити, або замінити іншим, ліпшим. Це лише спроба, скромний причинок, що якоюсь мірою повинен прислужитися до започаткування дискусії про знайдення виходу з нашого нинішнього політичного «безвихіддя». Бо не можна нікому мовчати, коли питання стоїть руба: «бути чи не бути» українській політиці в діяспорі. Сучасна політично свідома українська людина не може зрозуміти, чому українські політичні організації та партії маючи спільну мету (державну незалежність України), у винятково скрутному становищі українського народу не можуть порозумітися та діяти об'єднано, по-державницьки. Тільки від українських патріотів-державників, які є, на нашу думку, в кожній українській політичній групі (і поза групами), залежить: або ми здамо історичний іспит і будемо діяти об'єднано, що буде всеукраїнським морально-політичним досягненням, воно буде активізуючо-мобілізуєчим чинником і для України і для діяспори;

або історія викине нас у політичне небуття, що буде нашою великою національно-політичною помилкою, водночас воно буде виявом нашої неповаги супроти рідного народу на Батьківщині.

. Закінчено в травні 1985

ПОКАЗНИК ІМЕН

- Агурський М. 75
 Антоненко-Давидович Борис 140
- Багрянний Іван 35
 Бандера Степан 122, 127, 128, 130, 131
 Барабанов Е. 75
 Білинський Андрій 49
 Бойко Юрій 101
 Борисов В. 75
 Буковський Володимир 74
- Вассиан Юліян 27
 Винниченко Володимир 96, 118
 Вілсон Вудро 106, 107
- Гімmlер Гайнріх 131
 Гітлер Адольф 130, 132
 Григоренко Петро 35, 36, 37, 38, 63
 Гриньох о. Іван 87
 Грушевський Михайло 96, 97
- Ганді Могандас Карамчанд 7
- Дзюба Іван 35, 140
 Добош Ярослав 57
 Донцов Дмитро 100
 Дорошенко Дмитро 98, 99
 Достоевський Ф. 76
- Єфремов Сергій 113
- Іван Павло II (папа) 23
- Іван III («государ») 72
 Индишевський Ярослав 120
- Караванська Ніна 63
 Караванський Святослав 63
 Карпеко Олександр 111
 Кий Ігор 54
 Климчук Андрій 57
 Ковалевський Микола 115
 Коник 120
 Коновалець Євген 44, 119, 121, 124
 Кордюк Богдан 117
 Корсаков Ф. 75
 Косач Юрій 49
 Косигін Олексій 74
 Кошелівець Іван 76
 Куліш Пантелеймон 97
- Лавріненко Юрій 97
 Липа Юрій 67, 68
 Липинський Вячеслав 95, 145
 Лисяк-Рудницький Іван 104
 Литвин Юрій 38
 Лук'яненко Лев 35
- Мазепа Іван (гетьман) 82, 147
 Мазлах С. 117
 Максимов В. 39
 Мартос Борис 99
 Мельник Андрій 44, 123
 Міхновський Микола 32, 102, 103

- Мороз Валентин 35, 42, 63,
 140
 Мороз Раїса 36, 63
 Навроцький Осип 120
 Озерський 120
 Орлик Пилип (гетьман) 82
 Орловський Євген 21
 Петлюра Симон 95, 113, 120,
 121, 146
 Петренко 120
 Петро I (цар) 72, 73
 Плющ Леонід 35, 63
 Постишев П. 120
 Приходько М. 110
 Прокоп Мирослав 108, 142
 Ребет Лев 43
 Руденко Микола 35
 Саврич (Максимович) Кар-
 ло 120
 Сахаров Андрій 74
 Світличний Іван 35
 Світлична Надія 63
 Скоропадський Павло
 (гетьман) 99
 Скрипник Микола 111
 Сліпий Йосиф (патріярх)
 86
 Соколюк Зіновій 139
 Солженіцин О. 75, 76, 78
 Соловей Д. 110
 Солоухін В. 29
 Сталін Йосиф 118, 139
 Стецько Ярослав 18, 29,
 124, 130
 Тур 120
 Хвильовий Микола 101,
 111, 113, 118
 Хмельницький Богдан
 (гетьман) 82
 Христюк Павло 99
 Чемберлен П. Г. 110
 Черчил Вінстон 108
 Чехівський Микола 115
 Чорновіл Вячеслав 35
 Шафаревич І. 75
 Шахрай В. 117
 Шевченко Тарас 97
 Шелест Петро 7, 140
 Шемет Сергій 103
 Шумелда Я. 126
 Шумський Олександр 111
 Яворський Матвій 120

190545

\$ 700